

vrijdenkers bij
beginperiode H.
H.V.

In Vrije Gem.
bespr. met Vrijd.
humanisten en
Vrije Gemeente

1e kennismaking
Spigt met Van Praag
via publicaties

Pos: gezamenlijke
achtergrond

vriendschap:
bespr. college-
stof Leiden

Inspir. bronnen:
Pos en Cassirer

2 opstellen van
Spigt die Jaap
zeer waardeerde

Ik informeer naar zijn eerste ontmoeting met Van Praag, in 1953. Spigt: het wrong altijd tussen humanisten en vrijdenkers. Bij de vrijdenkers zat een heleboel 'dépit' dat dat verbond werd opgericht door vrijdenkende mensen, verwanten dus, en heel groot werd, terwijl hun beweging altijd maar armetierig bleef, een proletarisch clubje. En alle glansnummers gingen (volgens Piet terecht) een eigen beweging oprichten, omdat ze de traditie van het toch nogal negatieve vrijdenken van zich af wilden duwen. "A verloop van tijd is gepoogd of de hele niet-orthodox-gelovige humanistische vrijdenkende groepering (Vrije Gemeente, vrijdenkers en H.V.) niet op één tak konden komen. Toen zijn in het gebouw van de Vrije Gemeente besprekingen gehouden. Dat is nu Paradiso, en was het gemeente-gebouw van de Vrije Gemeente. Het was geen kerk, maar wel als een kerk ingericht, met een spreek-gestoelte, gebrandschilderde ramen, waarop niet alleen bijbelse figuren, maar ook Plato en Aristoteles waren afgebeeld: die hele scala van voorgangers hadden ze onder hun inspiratiebronnen. Die besprekingen waren bijzonder boeiend. Van de vrijdenkers deden Noordenbos en Spigt mee, van de humanisten Jaap van Praag en d'Angremond, het hoofd van de geestelijke verzorging, tevens goede vriend van Van Praag, en mede-oprichter van het H.V. Van de Vrije Gemeente waren er dominee De Nie en voorzitter Prof. van Hulle (?), de voorzitter van de vereniging. Het was zeer boeiend en heeft zich over een jaar, 1½ jaar uitgestrekt. Eens in de week, eens in de 14 dagen, om te proberen toch een platform te vinden waarop we elkaar toch konden verstaan, en of er velden te vinden waren waaron samengewerkt kon worden. Het leverde niet verschrikkelijk veel op, maar wel een zekere mate van vriendschappelijkheid tussen die drie toppen. Daar leerde Spigt Van Praag kennen; voordien kende hij wel zijn boek over het moderne humanisme, dat kort na de oorlog werd gepubliceerd en het boekje over Marsman. Spigt moet hem ontmoet hebben bij colleges van Pos. Daar moet hij hem ontmoet hebben, maar heeft hij geen herinnering aan. Spigt liet colleges bij Pos vlak voor de oorlog, en vlak daarna, in '45 en '46. Pos was de grootste docent die hij ooit in zijn leven heeft meegemaakt en dat beaamt Jaap van Praag ook. Van Praag was bijzonder gesteld op Pos. Dat was een gemeenschappelijke achtergrond van beide.

Spigt denkt de vriendschap met Van Praag het beste te kunnen karakteriseren door de opstellen te noemen die bij Van Praag bijzonder aansloegen. En in het verloop daarvan was er het bespreken van de college-aantekeningen van Van Praag. De Leidse colleges. Spigt kwam zo eens in de drie weken bij hem in Voorburg met zijn vrouw. In het verloop van de avond kwamen dan de Leidse college-aantekeningen voor de dag. Dan werd dat doorgepraat. Daarbij merkte Spigt wie hem inspireerden, wie voor hem voorbeeldig waren: vooral Pos, en Cassirer, de Duitse filosoof van de Neo-Kantiaan van de Marburger school. Ernst Cassirer (1874-1945) Volgens Spigt een van de grootste denkers van de 20e eeuw: glashelder en prachtig. Spigt bemerkte dat Van Praag het met hem eens was dat dit een voorbeeldige man was, ook in het kader van een opbouw van een leer van het humanisme.

De twee opstellen van Spigt die Van Praag uitzonderlijk waardeerde en waar hij nadrukkelijk over werd aangesproken waren (in de jubileum-bundel, aan hem opgedragen, De Dag ligt nog voor Ons: In Staat van Besef) daar heeft Van Praag over gecorrespondeerd en met hem gepraat. Dat vond hij het beste stuk van anderen aan hem gewijd. (112)

(verv. gespr. P.Spigt Asd d.d. 29-9-'87 band 1:2)

Het tweede stuk stond later in Rekenschap, en is ook opgenomen in 'In staat van besef': probleem der waarheid. Spigt heeft daarin gepoogd om een waarheidsbegrip, een waarheidscriterium te formuleren tegen het natuurwetenschappelijke waarheidsbegrip in, om het los te maken van het positivistische natuurwetenschappelijke waarheidsbegrip. Beide opstellen hebben hem genoeg gedaan en dat karakteriseert hem volgens Spigt. Naar aanleiding van het laatste heeft Van Praag er wel op gezinspeeld dat Spigt hem in Leiden zou moeten opvolgen. Maar daar had Spigt geen zin in. Na Jaap's dood werd dat Marcel Fresco. Indachtig de wens van Jaap is Spigt nog wel gevraagd, maar hij heeft toen Fresco genoemd. als een belangrijk man op dat punt en die is het geworden. Hij had het alleszins verdiend.

Jaap wilde Sp. wel als opvolger in Leiden

besprekingen vrijd., Vrije G. en H.V.

twee vrijdenkers die anders dachten

Jan Hoving pleitte n.a.v. van de Vrijdenker, Jan Hoving, schreef daarin levensherinneringen. In het tweede deel daarvan heeft hij het er over dat hij in Zwanenburg woonde waar op een zeker moment de lijken buiten-kerk. geest.verz.

binnen De Dag: kleine groep vóór geest.v.

verschil D.D. H.V.

Ik informeer naar het verloop van de besprekingen tussen de drie partijen. De hoofddiscussie liep tussen vrijdenkers en (Noordenbos en Spigt) de humanisten. Toen ze zich losgepraat hadden omtrent de meningsverschillen over de oprichting van het H.V. terwijl de Vrijdenkers toch bestonden, ging het over principiële kwesties. Centraal stond het nogal geharnaste atheïsme van de vrijdenkers. En het wat verdraagzame, positieve, verdraagzame van de humanisten. De vrijdenkers hadden tegen de geestelijke verzorging altijd een zeker wantrouwen. Alleen van het woord stijgerden ze al. Misschien waren ze de verkeerde onderhandelaars voor de vrijdenkers, omdat ze geen echte vrijdenkers waren: Noordenbos was al lid van het Verbond, schreef al regelmatig in het 14 daagse blad: Mens en Wereld, en sprak veel voor ze. Beide waren dus niet de meest orthodoxe vertegenwoordigers van de vrijdenkers. Maar ze wisten ook wel wat er mankeerde aan de vrijdenkers-beweging: hen ontbrak het positieve, wat je kort kunt samenvatten als geestelijke verzorging.

Een van de grote vrijdenkers van voor de oorlog, redacteur van de Vrijdenker, Jan Hoving, schreef daarin levensherinneringen. In het tweede deel daarvan heeft hij het er over dat hij in Zwanenburg woonde waar op een zeker moment de lijken zijn gevonden van een jongen en een meisje van 18 of 20. Aan elkaar gebonden hadden ze zelfmoord gepleegd. Het meisje was zwanger. In het zeer gelovige gebied rondom Zwanenburg was Hoving daar over verontwaardigd, dat er niemand had kunnen ingrijpen om met raaden daad deze mens in het leven te houden, omdat ongehuwd zwanger zijn nog geen dood behoeft te betekenen. In dat artikel zinspeelde Hoving er op dat vrijdenkers iets verloren hadden in de loop der eeuwen. Vooral in het anti-katholicisme, n.l. de mogelijkheid van geestelijke verzorging die de kerk toch bood. Die was bij de vrijdenkers volledig afwezig en dat was een manco in zijn ogen. Die gedachtengang heeft niet veel ingang gevonden. Dat vonden ze een beetje pastoor spelen. Maar voor Hoving was het wel fundamenteel. Dus in die vrijdenkersbeweging zat wel een hele kleine kern die met de humanisten iets had kunnen vinden. De grove lijn van de discussies tussen de drie was dan ook de vraag in hoeverre er een brug te slaan was van atheïsme naar het positievere humanisme, dat meer wilde zijn dan alleen maar een methodisch uitgangspunt.

Vrijdenkers wilden in beginsel alleen een methodisch uitgangspunt huldigen, n.l. vrij denken: ondogmatisch denken. Wat je met dat denken en daarnaast ook de emoties doet, daar wilden de humanisten wat aan doen. Die hebben niet zozeer alleen maar een methodisch uitgangspunt, als zijn dat ook wel in beginsel vrije denkers, maar wilden ook iets doen aan levensovertuiging, die niet alleen uit rationele elementen is opgebouwd, maar toch ook uit intuïties, onbewijsbare voorkeuren, overtuigings-elementen. Daar is hoofdzakelijk over gediscussieerd. (in hoeverre dat ook bij vrijdenkers zou

discussie vrijd.-ook bij vrijdenkers zou zitten en de vrijdenkers vroegen zich dan weer af in hoeverre dat vrije denken, dat ondogmatische denken, dat zo nu en dan anti-godsdienstig zou moeten opereren, bij de humanisten zat. De humanisten hebben altijd betoogd: indien nodig willen we er hard tegenaan gaan, als de kerk iets doet dat niet deugt. Maar bij ons is het niet systematisch, voor in de mond. We zijn meer bezig met het opbouwen van een evensovertuiging, met alles wat er op en er aan hoort te zitten, geestelijke verzorging op alle gebieden waar mensen in moeilijkheden en nood kunnen zitten.

H.V.:geest. nood
Hum.:mat. nood

Vooral geestelijke nood, omdat Humanitas toch meer materiële nood trachtte te lenigen. Daar is over in en uitgepraat. Het voor en het tegen, het hoe en het wat. De bijzonderheden herinnert Spigt zich niet meer. Het is verlopen op een zeker moment. Men was op een punt gekomen waarop men elkaar beter begreep. Ik vraag of het aanvankelijk de bedoeling

doel bespr.:kij- was na te gaan of er gezamenlijk wat te doen viel en dat ken wat men gez. dat geleidelijk neerkwam op het uitwisselen van standpunten. kon en daarna Ja aldus Spigt. Er was een betere sfeer ontstaan. (222)(
over standp. Daarbij kwam nog dat Jaap van Praag, hoezeer hij ook de struc

Jaap:was een tuur van het Humanistisch Verbond had bedacht, en uit-
vrijdenker, maarwerkte en het voorstond, hij in zijn hart erg veel verwant-
vond dat onvol- schap met die vrijdenkers had. Hij kon ze goed begrijpen want
doende (vrijd. hij was een vrijdenker. Maar:hij vond het onvoldoende. Ze
konden niets konden elkaar heel goed begrijpen.als ze praatten. De vrij-
tegen hem in- denkers konden niets ten nadele zeggen van de standpunten
brengen) omtrent het vrije denken bij Van Praag. Merkwaardig is ook

Jaap:wilde pro-daarbij dat Van Praag aanvankelijk van plan is geweest te
moveren op Mul-promoveren op Multatuli. Dat heeft hij nooit ergens duide-
tatuli, daarna lijkl gezegd. Spigt weet dat van hem, omdat hij ook veel over
Marsman Multatuli publiceerde. Hij zat in het Multatuli-genoot-
schap. Hij heeft gezegd dat hij aanvankelijk vrij ver was met

H.R.H.:Marsman
en Multatuli

zijn plannen om op Multatuli te promoveren. Later is dat
gewijzigd en dacht hij op Marsman te promoveren. Die literai-
re kant zat er ook bij hem sterk in. Het is tenslotte
Henriëtte Roland Holst geworden. Daarin was het strijdbare
van Multatuli en dat gold vooral de Henriëtte Roland Holst
in haar beste tijd, in haar jongere tijd met haar strijdbaar-
heid en verontwaardiging t.o.v. de verontachtzaming van de
kleine man, wat er bij Multatuli sterk in zat. Bij H.R.H.
werd dat gecombineerd met het literaire van Marsman. Die
combinatie kun je wel leggen volgens Spigt.Henriëtte ver-
tegenwoordigde in haar sterke tijd, in haar strijdbare tijd
die twee elementen wel.

Cassirer en
Jaap

In zijn college-dictaten, hoewel in Grondslagen van Huma-
nisme Cassirer enkele malen lovend wordt genoemd, en in
zijn afscheidsspeech met geen woord wordt genoemd, toch de
grote lijn wel is. In de structuur van zijn denken heeft
Cassirer een geweldige invloed op het gehad.Hij had vrij
veel van hem gelezen, vooral het boek over de Renaissance.
Dat kende hij heel goed, had hij geëxerpeerd. Ook zijn boek
over Cusanus had hij geëxerpeerd.Hij had een excerpt altijd
bij zich.

Noordenbos? en
Spigt:D.D. kon
na 100-jr.jub.
in H.V. opgaan

Terug naar de vrijdenkers: de harde kern van de vrijdenkers
moest van de humanisten niets Tegen '56, omstreeks die tijd
zou de vrijdenkersbeweging 100 jaar bestaan. Noordenbos en
Spigt waren van mening (tenminste, Spigt heeft er toe geïn-
spireerd) dat ze dat 100-jarig bestaan in elk geval wil-
den vieren.Dat was een historische noodzakelijkheid. De
vrije beweging mocht niet zomaar ergens eindigen.Daarna
eventueel de vrijdenkers beweging incorporeren in het H.V.
Als een linker vleugel. Dat streven is mislukt. De echte
sectariërs, de harde kern, wilde gewoon niet in een grote
beweging zitten. (281)

281
afsplittingsingen
bij vrijdenkers

locaal secta-
risme:Rotter-
dam bijv.

Hoe Spigt in
het H.V. raak-
te:door Jaap
ingevraagd

(verv. gespr. P.Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 1:4)
Als er een congres was, een curieuze bijzonderheid, dan huurde de oppositie alvast een tweede zaal, in het zelfde gebouw. Om tijdens het congres te breken en een nieuwe organisatie op te richten in de andere zaal. (eerder vertelde hij dat de harde kern, echte sectariërs, niet in een grotere beweging wilde zitten. Ze voelden zich volkomen zalig in kleine zaaltjes, kleine congresjes, maar heftige congressen. Ik vraag of er dan niet een enorme hoeveelheid afscheidinge binnen de beweging heeft plaats gevonden. Volgens Spigt wel. Je hebt de proletarische vrijdenkers gehad. De hele 100-jarig geschiedenis is vol van breuken, en weer lijmpogingen. Ik zeg de Nieuwe Gedachte als een voorbeeld van een andere richting binnen de vrijdenkers, maar dat was een heel klein groepje. Er waren een hele boel kleine groepjes die zich afscheidde. Dat was maar tijdelijk, dan hield het weer op en ging het weer terug. Dan hadden ze even heerlijk ruzie gemaakt. Dat sectarisme bestond ook lokaal. Dat illustreert Spigt als volgt: als er gestemd werd over welk onderwerp dan ook op een congres, dan werd hardop door de secretaris van achter de tafel de verschillende afdelingen afgeroepen. voor of tegen? voor of tegen? Amsterdam? -voor!, Haarlem? -tegen! Schagen? -voor! en dan kwam je bij Rotterdam. Daar waren twee afdelingen in Rotterdam: Rotterdam linker Maasoever en Rotterdam rechter Maasoever. Rotterdam rechter Maasoever? -voor! Rotterdam linker Maasoever? Dan brulde de hele zaal: tegen! Dat was altijd zo. De zaal riep het al. Ongeacht de kwestie waarover gestemd werd. Er was een ongelooflijke animositeit tussen Rotterdam west en Rotterdam links. Dat was klassiek. De zaal riep het al. Als de ene zei voor riep de hele zaal tegen. Ik wil weten hoe Spigt in het H.V. raakte. Na die besprekingen, 1 of 2 jaar later, maar voor 1956, belde Jaap hem op. Hij zei: moet je eens luisteren, ik zou je eens willen spreken. -Uitstekend. -Kunnen we elkaar treffen? Ik ben in de stad. (Hij woonde toen in Voorburg) zo tegen een uur of 5. Kunnen we een kop koffie in American drinken? Spigt zei: goed ik zal daar zijn om een uur of vijf. Beide hebben daar een kop koffie gedronken en toen zei hij: ik moet je de boodschap overbrengen dat het hele hoofdbestuur unaniem het op hoge prijs zou stellen als je je verkiesbaar zou stellen voor het hoofdbestuur. En ik kan je wel zeggen, dan kom je er ook in. Spigt zei: maar jongen, ik ben nog niet eens lid. Hij zei: dat speelt geen enkele rol. Dat is in een uur gebeurd, administratief. Maar ik breng je dus de boodschap van het voltallige hoofdbestuur over ze willen jou er in hebben. Spigt zei: dat doe ik niet, tenminste nu niet. Ik sta wel sympathie tegenover het H.V. en ik sta eigenlijk met meer been in het H.V. dan in de vrijdenkersbeweging, maar vertelde Spigt hem: Noordenbos en ik zijn bezig te proberen in 1956 dat 100-jarig bestaan te vieren. Daarna wilden ze een heel dringend advies geven aan de organisatie om en bloc toe te treden tot het H.V. als een linker vleugel. Maar hoe dat ook zou aflopen, Spigt wilde dit onverdacht meemaken. Dat begreep hij. Toen 1956 voorbij was, dus in 1957 of zo, toen heeft hij hem weer eens opgebeld en hebben ze samen gegeten ofzo, en toen heeft Spigt gezegd: ja ik wil dat nu wel. Het lukt niet. Dat 100-jarig bestaan is achter de rug en Spigt voelde eigenlijk meer voor de veel bredere oriëntering van het H.V. En toen is hij toegetreden tot het hoofdbestuur. Hij is nooit gewoon lid geworden. Ik zeg dat Spigt in het artikel zegt in 1956 lid te zijn geworden en dat hij in 1959 tot het hoofdbestuur toetrad. ((341))

541
 Rausch en Con-
 standse: dubbe-
 le lidmaatsch.
 Rausch en Con-
 standse: dubbe-
 le lidmaatsch.
 Romein, Pos en
 Hoetink: w.s.
 geen vrijdenkers
 vrijdenkers: veel
 v. H.V. geleerd
 radio-redes v.
 vrijdenkers in
 jaren '30:
 Polak en Hoving
 vrijdenkers: anar-
 chistische trektief
 verzet tegen organisatie.
 Een man in dienst nemen di-
 jes, anti-bour-
 administratie zou voeren was waanzin.
 Dat kan Jansen in zijn
 geois
 Hoving en Con-
 standse: vrij-
 buiters
 Constandse: aan-
 gezocht
 Jaap: dacht 10
 jaar vooruit

(verv. gespr. P. Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 1:5)
 Spigt is vanuit de vrijdenkersbeweging in het hoofdbestuur
 van het H.V. gestapt. Volgens hem zit er geen periode van
 lidmaatschap voor. Of het zou al moeten zijn in verband
 met de congressen. Dat kan de 'time-lack' geven. Dat ze
 bijv. in '57, '59, '61 congressen hadden, twee-jaarlijkse
 congressen. Dat een hoofdbestuur werd gekozen op congres-
 sen. Dan is Spigt in '57 wel toegetreden zijn, lid geworde
 en meteen gekandideerd zijn voor het volgende congres, in
 1959, en daar benoemd. Maar intussen heeft hij geen actief
 leven als lid van het H.V. gehad. Het is een organisato-
 rische kwestie geweest. Van lid worden en wachten op het
 volgende congres.
 Ik zeg dat daarmee de toetreding van Spigt is verklaard,
 maar dat, gezien de afwijzende reactie van de vrijdenkers
 t.a.v. samengaan met het H.V. zou ik willen weten hoe het
 lag bij mensen als Rausch en Constandse. Dat waren dubbele
 lidmaatschappen. Je had in de vrijdenkersbeweging heel veel
 dubbele lidmaatschappen. Zelfs hele oude lidmaatschappen.
 Toen in febr. '46 hier in Amsterdam (?) het H.V. werd opge-
 richt, zijn er heel veel vrijdenkers naar toe gegaan. Aan-
 vankelijk wilde men een brug slaan. In hun enthousiasme zijn
 ze lid geworden en gebleven. Ik vraag of we daarmee bij
 mensen als Romein, Pos zijn terecht gekomen. Volgens Spigt
 waren dat geen leden van de vrijdenkersbeweging: Pos niet,
Romein misschien wel, Presser was het ook, maar geen lid
 van het H.V. Presser was giftig. Hoetink was niet lid van
 de vrijdenkersbeweging, wel van het H.V. Er is altijd wel
 een zekere spanning geweest. Nu is dat voorbij. Er zijn zo-
 veel gelijke platforms. De vrijdenkers hebben van het H.V.
 geleerd radio-zendtijd te krijgen, en hoe ze een behoorlijk
 budget zouden krijgen. Ik zeg dat ze oorspronkelijk zend-
 tijd hadden. Ja, zegt Spigt, voor hun eerherstel. Door
 de Wilde is het afgenomen, op aandrang van de N.S.B. De
 vrijdenkers hadden een vrij opzienbarende zendtijd. Kort,
 een half uurtje in de maand. Maar daar werd door groten
 voor gesproken. De beroemde zeven redes van Hoving tegen
 jodenhaat. Daar zijn hele stukken van verboden die moest
 hij weer overschrijven en Leo Polak, de filosoof heeft 3 of
 4 radio-lezingen gehouden waarvan stukken ook verboden
 werden. Maar dan gaven ze onmiddellijk de tekst uit, de
 complete tekst. Maar de vrijdenkers waren altijd in allerlei
 dingen erg onbeholpen. Ze waren organisatorisch nogal zwak
 Het anarchisme was er ook sterk binnen: een soort instinc-
 tische trek tot verzet tegen organisatie. Een man in dienst nemen di-
 jes, anti-bour-
 administratie zou voeren was waanzin. Dat kan Jansen in zijn
 geois
 Hoving en Con-
 standse: vrij-
 buiters
 Constandse: aan-
 gezocht
 Jaap: dacht 10
 jaar vooruit

Constandse is ook aangezocht. Ook als een linkervleugel-
 lid van het hoofdbestuur. Ze moesten er een vrijdenker in
 hebben. Want Jaap van Praag dacht altijd 10 jaar vooruit.
 (404)

H.S.H.B.: begon
met initiatief
v.e. markante
Fries, v.d.
Meulen uit
Sneek

bejaardenzorg
toen: zieken-
huisachtig en
confessioneel

Een plan van
Spigt, v.d. Meu-
len en v.d.
Driesen

een villaatje
en een hoofd-
verpleegster
en 'steentjes'

Jaap zag dat
er iets ging
gebeuren en
wilde meedoen

.42.
(verv. gespr. P. Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 1:7)
Constandse konden ze goed gebruiken voor een tegen-mening,
een zeer radicale mening. Bovendien had Constandse al een
paar keer in publicaties medegedeeld dat toch zijn aanvan-
kelijke anarchisme wat bij hem gezakt was, omdat hij de ver-
wezenlijking daarvan niet inzag. Hij stelde andere organisa-
tievormen van de progressiviteit na te streven. Hij kwam
meer en meer in de richting van weg uit dat vrijdenken en
anarchisme en negatieve naar dat positieve toe. Met zijn
kwaliteit van buitenland redacteur was hij aangewezen om in
dat hoofdbestuur te zitten. Daarin heeft Constandse zijn
partij geblazen.

Ik vraag naar de H.S.H.B. Dat is volgens Spigt een interes-
sante geschiedenis. De vrijdenkers hebben zich meteen na
de bevrijding opgericht. Ze waren in de illegaliteit gegaan.
Alle ledenlijsten waren ondergedoken. In de oorlog was
ontstaan in vrijdenkerskringen, maar vooral bij Jelte van de
Meulen een Friese vrijdenker, een zeer veelzijdig man, hij
had een vliegbrevet, een ijsfabriek, was een vioolbouwer,
en een typische Fries. Een hele grote man, met zeer vaste
overtuigingen, maar ongelooflijk veelzijdig. Hij was natio-
naal consul voor de Esperantisten. Hij correspondeerde met
Japannezen, Zuid-Amerikanen, was een van de groten in de
internationale esperantisten-beweging. Hij was een fameux
vioolbouwer, speelde voortreffelijk viool, was vliegenier.
een groot zeiler, een groot zakenman en had een ijsfabriek
in Sneek. Bij hem ontstond de gedachte toen hij al een beetje
gesitueerd raakte door de ijsfabriek en veel relaties in
Friesland had, nadat hij dat had aangezien in alle bejaar-
denthuizen waar mannen en vrouwen gescheiden werden, op
een zeer armetierige manier met grote slaapzalen, dat wa-
ren uitsluitend confessionele huizen. Hij vond dat voor
oude vrijdenkers een eigen tehuis moest komen. Hij heeft
toen van het congres opdracht gekregen met nog een paar
mensen, waaronder Spigt, van der Driessen. Ze stelden
een plan op om een bejaardentehuis te stichten voor vrij-
denkers, oude vrijdenkers. Dat plan is later ook gepubli-
ceerd bij het 25-jarig bestaan van de H.S.H.B. Spigt heeft
de geboorte-akte af laten drukken in een stuk over het
ontstaan van de H.S.H.B. De dikke brochure hebben ze daar
w.s. nog wel. Daarin stond het plan, dat er op neer kwam
in Zeist een villa te kopen voor de somma van f 35.000,-.
Daar wilden ze de 20 bejaarde vrijdenkers die ze hadden
inzetten. Dat verloopt dan langzamerhand. Daar moest een
hoofdverpleegster benoemd worden als directrice. Die kan
dat met wat hulpjes allemaal aan. Dat kan heel goedkoop
geëxploiteerd worden: een villaatjes dus in Zeist.
Voor dat plan gingen ze leuren. Met zogenaamde 'steentjes'
kleine papiertjes, geperforeerd net als postzegels, en
zo zaten ze aan elkaar. Je had ze van een dubbeltje, van
een kwartje en van een gulden. Die kon je kopen op congres-
sen. Daarmee moest het grondkapitaal bijeen komen, al waren
er wel wat fondsen. Dat ging met steentjes, spaar-steen-
tjes. Ze zagen er ook uit als steentjes. Er stond op een
kwartje, een dubbeltje of een gulden. Ze wilden het de
A.H. Gerhardstichting noemen.

Jaap van Praag was bijzonder alert op ontwikkelingen waar-
van hij vond dat ze hem niet mochten ontgaan. Hij zocht
contact met de vrijdenkers. Hij heeft gezegd: kunnen we dat
werk niet samen doen. We hebben jullie heel wat te bieden
Want we hebben veel meer invloed dan jullie. We hebben ve-
meer bekwame mankracht. De vrijdenkers zagen wel in: hun
redenering, dat het met een hoofdverpleegster en een vill
zou kunnen gaan, werd mordsdood geslagen. (512)

Jaap dacht 10
à 20 jr voor-
uit

Constandse in
hoofdb.:stra-
tegische zet,
maar hoorde er
ook bij

bij hoofdbestuur
benoemingen:
samenstelling
afwegen

Wiegel: in
hoofd. gewenst

ander punt v.
afweging: be-
roepsgroepen

Spigt opvolger
v. Constandse
in hoofdbest.

Jaap: schreef
op papiertjes
wanneer iemand
gepolst moest
worden.

Constandse

(verv. gespr. P. Spigt Asd d.d. 29-9-'87 band 1:6)
Jaap dacht soms 10, 20 jaar vooruit. Bijv. zijn eigen opvolging, daar dacht hij 20 jaar vooruit volgens Spigt. Meer dan 10 jaar vooruit. De internationale zat ook al in zijn hoofd, 10 20 jaar. Daar had hij allerlei plannen me. Hij maakte allerlei plannen van tevoren, zette lijnen uit. Constandse is ook zo'n zet van hem op het schaakbord geweest, om de vrijdenkers sympathieker te stemmen. Dat was niet alleen strategisch, maar ook objectief, als idee bekoorde hem dat. Ze hoorden erbij. Dat gold zeker voor een man met kwaliteiten als Constandse. Hij kon er niet elke vrijdenker in hebben. Zo'n man wilde hij een tijdlang in het hoofdbestuur hebben als een linkervleugel want zo was hij altijd bezig. Ook liberalen wilde hij erin hebben. Bij nieuwe benoemingen (onverstaanbaar): hebben we nou voldoende vertegenwoordiging uit liberale kring, hebben we voldoende vertegenwoordiging uit atheïstische kring, hebben we voldoende dat, voldoende dat, mannen en vrouwen. Hij was altijd bezig dat hoofdbestuur te formeren zo vertegenwoordigend mogelijk. Als de lijstjes weer opgemaakt werden van er komen weer vacatures er zullen wat mensen aftreden, dan werden er avonden van hoofdbestuursvergaderingen aan besteed. Dan kreeg ieder opdrachten om te polsen. We moeten nu een liberaal erbij hebben, wie denk je. Hans Wiegel dat was dat was toen je nog de jong-liberalen had. Hij was een vrijveel belovende, slimme jongen, uit studentenkring. Ik vraag of dat serieus is overwogen om Hans Wiegel erin te halen. Hij was toen nog een hele jonge snuiter volgens Piet, een van de aktieven in de jong-liberale beweging. Aktief, maar hij heeft niks in huis werp ik tegen. Daar werd niet altijd op gelet zegt Piet. Er werd ook op gelet of hij aktief was en of hij motorisch dingen tot stand kon brengen. Want er moesten zoveel dingen georganiseerd worden zo'n jongen zou uitstekend geschikt zijn om bijv. de minister 'om te drukken', om militaire geestelijke verzorging door humanisten te laten geven. Daar werd ook aan gedacht Wie is in staat om zo'n minister om te drukken. En als er een liberale minister zat, op defensie, was het mogelijk dat ze dachten dat kan Hans Wiegel doen, want die heeft betrekkingen met liberalen. En hij heeft een enorme 'push'. Hij weet dat onder woorden te brengen. Dat soort factoren speelden er ook een rol in. Er werd ook aan gedacht er voor te zorgen dat er een paar juristen in moesten zitten. Dat aspect van het leven in Nederland moest ook vertegenwoordigd worden. En wijsgeren, antropologen, taalkundigen, daar werd allemaal op gelet. Het was een heel samenstel waar Jaap en anderen op bedacht waren: laten we het zoveel mogelijk gevarieerd houden binnen die kring. Constandse is zonder twijfel aangetrokken (Piet is zijn opvolger, hij kwam toen Constandse aftrad, hij reisde veel als hoofdredacteur van het Handelsblad) Constandse moest op een gegeven moment zeggen jongens dat kan ik er niet meer bij doen, ik moet teveel verzuimen. Toen is Spigt als opvolger erin gekomen. Zodat de koppeling met die sector van de bevolking gehandhaafd bleef. Een van Jaap zijn grote kwaliteiten was dat hij dat altijd in de gaten hield. Hij zat altijd op papiertjes namen op te schrijven, van die moet er over twee jaar eens gepolst worden en die moet er over drie jaar eens gepolst worden. Jaap heeft eenvoudig gedacht kijk die Constandse, dat is een vrijdenker. Hij schrijft de halve vrijdenker vol. Dat is een man van hoge kwaliteit. Zijn kwaliteit als buitenland-recacteur kunnen we in het hoofdbestuur bijzonder goed gebruiken. Want Schaper was wel daarin vertegenwoordigd, maar dat was een heel wetenschappelijke vertegenwoordiger van het buitenlands beleid.

512

nieuwe H.S.H. Been bestuur gevormd. Er is een nieuwe acte gemaakt. en initiatief- aanvullende acte. Daarin stond dat de A.H. Gerhardstichting was opgericht door H.V. en vrijdenkers samen, want daar stonden de humanisten wel op. Jaap had een sterk historisch gevoel. Hij wilde voor de historie vastleggen dat het een gezamenlijk initiatief was. Daarbij is later weleens geuit dat eigenlijk de vrijdenkers begonnen waren. Maar historisch lag vast de schepping van hen samen.

typisch voor Jaap:hist. besef (!)

Samenstelling A.H.Gerhardstichting en werkwijze

Door Reinalda zicht op regelingen die alles eenvoudig maakten

In '54 volgde Max Knap Reinalda op

(verv. gespr. P. Spigt Asd d.d. 29-9-'87 band 1:8)
 Maar de idee was goed volgens de humanisten. Toen is er nieuwe H.S.H. Been bestuur gevormd. Er is een nieuwe acte gemaakt. en initiatief- aanvullende acte. Daarin stond dat de A.H. Gerhardstichting was opgericht door H.V. en vrijdenkers samen, want daar stonden de humanisten wel op. Jaap had een sterk historisch gevoel. Hij wilde voor de historie vastleggen dat het een gezamenlijk initiatief was. Daarbij is later weleens geuit dat eigenlijk de vrijdenkers begonnen waren. Maar historisch lag vast de schepping van hen samen. Dat was Jaap, maar dat zat in die hele kring nog erg sterk. De vrijdenkers gingen meteen met de voeten van de grond. Want daar kwam in te zitten: de secretaresse mevr. Jet Polak, multi-miljonair. Ze had een groot huis op de Oranje Nassaulaan in Amsterdam, en daar vonden vergaderingen plaats. In een grote, enorme kamer. Reinalda werd voorzitter. Hij was commissaris van de koningin. Later werd hij lid van de Raad van State. (hij was commissaris v.d. Koningin in de prov. Utrecht van 1947 tot 1954, toen hij gepensioneerd werd. Van 1954 tot 1963 was hij lid van de Raad van State. Zie: Biogr. Woordenboek Socialisme en Arb. bew. in Nederland deel 1:99 v.v.) Jaap heeft nog een tijdje in de H.S.H.B. gezeten, en Spigt zat er in van de aanvang af. Van Praag heeft het even 'opgemoterd' en is toen teruggetreden. Hij 'moterde al die dingen even op'. Dan trok hij zich terug, zette er een ander in. Koppenberg, een accountant en van het H.V. werd penningmeester. Hij had een heel groot kantoor in de Vossiusstraat. Daar zat hij met alle mogelijke andere accountants, en hij was daar directeur. Het kwam echt van de grond. Reinalda zei: dat is heel eenvoudig. We moeten zorgen dat we toegelaten worden als woningstichting. Dan kunnen we in de woningwet.bouw. We krijgen dan namelijk leningen van de stad Amsterdam, gegarandeerd door het Rijk. We hebben geen stui-ver nodig. De steentjes kun je allemaal wegdoen. We hebben geen enkele cent nodig. Want de gemeente Amsterdam leent ons tegen een vaste rente dat was toen 3 of 4 procent, het grondkapitaal. Het rijk garandeert die. In de woningwet is het zo dat na 50 jaar gebouw, grond met opstal terug valt aan de gemeenschap. Dan wordt uitgemaakt, maar daar hadden ze nog geen praktijk van, zolang bestond die nog niet, werkte die woningwet nog niet, dan zou uitgemaakt worden waar de revenuen verder naartoe zouden gaan. Verdeeld over huis-bezitter, overheid. Reinalda zei: voor de staat is dit een prachtige zaak, ze doen dat graag. Want ze steken er hun geld in en krijgen het hele zaakje terug, terwijl het intussen door vrijwilligers wordt geëxploiteerd. Wat wil je meer. Het werd onmiddellijk aanvaard. Ze betrokken meteen een groot architectenbureau uit Rotterdam. erin. Die reisde meteen in opdracht van de A.H. Gerhardstichting naar Zweden, Scandinavië en is naar Amerika geweest om de bejaardenhuisvesting te bestuderen. van moderne signatuur. Ze kregen medewerking van de woningraad, in de ^{vic.} Maasstraat. Daar kwam meteen een grote maquette. Er werden 14 daags of wekelijks besprekingen gevoerd. Ineens kreeg het een geweldige vaart. Binnen de kortst mogelijke tijd hadden ze een claim op grond in Slotermeer en daar is het Gerhardhuis gebouwd. Spigt heeft er de eerste paal nog geslagen, met Knap samen. Toen Reinalda lid van de Raad van State werd moest hij terug-treden. Er waren een aantal onverenigbaarheden en dit was een bouwstichting-voorzitterschap en dat kon niet samen met lidmaatschap van de Raad v. State i.v.m. beroepsprocedures. Max Knap benoemde hij tot zijn opvolger.

Hoe Ma-
rius de
grond
regelde

Max Knap was rechter in Amsterdam. Het liep op rolletjes eigen-
lijk. Daar waren de vriendenkers pissig om: het ging allemaal zo
mooi bij het Verbond. Ik zeg dat dat door de connecties kwam.
Hij herinnert zich een avond aan de Oranje-Nassaulaan, toen het
een beetje aarzelde of ze de grond kregen in de Slotermeer. Dat
rapporteerde Jet Polak als secretaresse aan de vergadering.
Marius Reinalda zei: 'Wat zullen we nou beleven zeg. Dat deugt
helemaal niet. Wacht even. Mag ik even van je telefoon gebruik
maken Jet. En hij belde de wethouder op. Hij zei: zeg ik hoorde
net van mijn secretaresse dat die aanvraag om grond dat daar maar
helemaal niet op geantwoord wordt. Maar dat is toch niet te acce-
teren zeg. Wil je dat nou eens nakijken. Bij jou dienst, hoe dat
zit en waar ie gebleven is. Want ik zou erg graag willen dat ik
eind van deze week de bevestiging had dat de claim is ingewillig
Nou, en dat gebeurde. Het eind van de week lag het er, de

werkwijzebeschikking. Zo ging het per telefoon allemaal. De een stond op
binnen en zei: oh, ik zal even bellen. Dan was dat weer aan het rollen.
de A.H. En dan zei Reinalda: oh nee, maar dat zal ik eventjes opnemen zeg
Gerhard-Hij haalde een blanco envelop uit zijn zak en zei: ik zal morgen
sticht. eens even praten met die en die. Want die spreek ik op het

provincie-huis. Daar werden de vriendenkers pissig van: het liep
pissigheid van allemaal zo enorm. Ze dachten: dat is echt de bourgeoisie wel.
vriendenkers je-of de hogerhand. Dus dat maakte ook wel weerstanden bij de vrij-
gens dat 'glad-denkers. Ze bleven maar liever gewoon. Ze hadden verdenking te-
de' gen dat gladde. De Gerhardstichting had dus dat huis, het
eerste, het Gerhardt huis. Toen kregen de Humanitas-mensen daar-
over gedachten. Zij wilden ook overal bij zijn. (Voor Humanitas was
er op uit om subsidies binnen te halen. Hun werk te laten subsi-
diëren, om beroepskrachten aan te stellen. Daarmee hebben

Humanitas: werk- ook hun vrijwilligerslege vernietigd. Ze zijn er nu geweldig mee
ijze bezig omdat door de bezuinigingen de subsidies een beetje terug
lopen. Ze willen het nu weer via de vrijwilligers doen, wetende:
als je het een tijdje met vrijwilligers doet krijg je weer een be-
roepskracht. Dan kan het werk niet meer weggeveegd worden.)

Het heeft Spigt weleens geïrriteerd dat Humanitas er altijd op
uit was subsidiabel te zijn. Op een zeker moment, dat was ook in
de begin jaren 60, of in de jaren 50, gingen er daar stemmen op
in het hoofdbestuur om de humanistische paragraaf uit hun
beginselprogramma te schrappen, omdat daardoor in het zuiden
des lands zo moeilijk subsidies werden verkregen. Ze wilden
maar liever een algemene stichting zijn. Toen is gedreigd:
als jullie dat doen dan geven wij van het H.V. het parool uit
dat alle humanisten zich terug moeten trekken uit Humanitas.
We richten dan een eigen organisatie voor maatschappelijk werk
op. Want humanisten gaan niet werken in een organisatie die het
humanisme schrapt. We voelen voor de algemeenheid niet. We wil-
len er vooruit komen wie of wat we zijn. Humanitas heeft bespre-
kingen aangevraagd met de Gerhardstichting, want ze wilden mee-
doen. Bepaalde projecten die ze al hadden o.a. in Rotterdam en
mogelijk in Hengelo, wilden ze er buiten houden. Maar ze wilden
bij nieuwe gingen meedoen.

389 einde band 1

Band 2 gespr. P.Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 2:1

A.Gerhard-
stichting en
humanitas

Toen zijn er drie oprichters gekomen. Humanitas stond er op dat er weer een akte gemaakt werd, waarin er drie oprichters waren. Ze vonden dat belachelijk, maar voor de geschiedenis wilde Humanitas volledig gelijkberechtigd zijn. Zo kwamen ze als mede-oprichters in de statuten. De naam Gerhardstichting moest weg, want die was te beladen. Gerhard was een vrijdenker. Toen werd besloten er een humanistische stichting voor huisvesting van bejaarden van te maken. Humanitas stond er op dat het zoveel mogelijk in initialen bekend zou worden. Er zou bij voorkeur gesproken worden over de H.S.H.B. Ze wilden dat humanistische element niet teveel op de voorgrond. De humanisten stonden erop dat een humanistische stichting tot stand zou komen en Humanitas zei: laten we het zoveel mogelijk in initialen aanduiden. Inderdaad spreekt men in het spraakgebruik over de H.S.H.B. De humanisten kregen hun zin: in de statuten, in de akte was het humanisme duidelijk omschreven. Dat had ook consequenties voor het beleid in de huizen. Zij hadden hun zin dat ze mede-oprichter waren. En de andere boel op de achtergrond.

diepere achtergrond v.
erkenning als
mede-oprichter(s)

Ik vraag wat de diepere achtergrond was van het mede als oprichter erkend worden door achtereenvolgens het H.V. en Humanitas. Een sterk historisch besef, dat als later de papieren boven tafel komen het een humanistische zaak is. Dat ze niet een bijwagen zijn geweest, dat is eigenlijk vrij eenvoudig. Ik veronderstel dat er een soort strijd tussen de drie groepen is geweest als men elkaar niet accepteert als initiatiefnemer. Ze hebben het wel geaccepteerd, want het is in de stichtingsakte opgenomen. De vrijdenkers vonden het wel wat vreemd, maar de humanisten stonden er erg op. Die vonden dat maar beter. In feite zeiden ze: nou ja, jullie mogen dan het eerste idee hebben gehad, maar in feite hebben wij het opgezet. We moeten niet voor de geschiedenis de indruk wekken dat wij erin gestapt zijn nadat jullie het hebben opgezet. Wij hebben het eigenlijk opgezet met jullie samen. Dus laten we dan ook in de stichtingsakte zetten dat we beide de oprichters waren. Want de oprichter van een huis in Zeist kun je toch eigenlijk niet van betekenis achten. De oprichting van bejaardentehuizen, waar 200 à 300 mensen in kunnen wel. Dat hebben we hoofdzakelijk gedaan. Dat doen we samen dus laten we samen in die stichtingsakte staan.

geschiedenis
niet echt ge-
weerd aanged.

Ik zeg dat het een merkwaardig fenomeen blijft. Spigt zegt het ook wel vreemd gevonden te hebben. Maar als de werkelijke stukken boven tafel komen dan blijkt (want die brief ligt er aan het congres van die vrijdenkers van het huis in Zeist) Bij het 25-jarig bestaan is de geschiedenis in werkelijkheid gereconstrueerd. Dat werd geaccepteerd. Als het er eenmaal lag konden ze de geschiedenis geen geweld aandoen. Het moet naar de buitenwacht als een geheel lijken, voor de mensen die het oppervlakkig bekijken. Maar wie er naar gaan neuzen mogen het vinden. De geschiedenis wordt geen geweld aangedaan.

Jaap en de
N.C.H.B.

Van Praag zat aanvankelijk bij de N.C.H.B. Die is opgericht door het N.V.V. Blom zat er onder meer in. Jaap kreeg al heel gauw door dat dat toch een algemene stichting zou worden. Hij heeft daar het vak eigenlijk wel geleerd. Er zouden huizen worden gebouwd van de meest neutrale zin die je maar hebben kunt. In zo'n recreatie-zaal komt een draai-tafel die je dan als kathedraal kunt gebruiken, dan als preekstoel, en dan als altaartje. Dat draaide maar de ene zondag dat de andere zondag dat. Daar voelde hij natuurlijk niks voor, voor dat soort algemeenheid. Hij streefde naar een tehuis voor humanisten, waar humanisten graag in wilden wonen, het een eigen karakter wilde geven. Het humanistisch element kwam helemaal niet aan bod. Daar was ook geen oog voor. Het waren daar gewoon vakbondsmensen. Na de oorlog was de doorbraak gekomen en de vakbondsmensen zeiden: we bouwen huizen voor onze leden en dat zijn katholieken of protestanten of baptisten. en humanisten en vrijdenkers. (126)

an Praag:
ezwaar tegen
et algemene
n onderbe-
lichting v.
humanistische

Jaap wilde
.C.H.B. om-
immeren

hoofdbestuur
ond '59:druk
ezet t.o.v.
bed voor-
reid en vrijer
ag. bestuur

discussies
1 jaren 50
1 60

Daarvoor zou het worden ingericht: ieder zou zijn deel krijgen het zou zo neutraal mogelijk worden. Daar kregen de humanisten bezwaar tegen. Duidelijk werd ingezien dat er huizen van humanistische signatuur moesten komen. Omdat er iets aan te doen was. Daar konden ideeën uitgewerkt worden. Ik zeg dat hij niet zozeer tegen het algemene was als tegen het onderbelicht blijven van het humanistische. Het neutralistische volgens Spigt. Vanuit het huis wilde men volstrekt neutraal zijn. Iedereen mag erin, en als hij een apart kathedertje wil hebben dan wordt dat erbij gemaakt. Het was kleurloos gemengd. Vanuit het huis kleurloos. Wie er in wil kan er in en als er vanuit zijn geloof bepaalde eisen worden gesteld dan wordt daaraan voldaan, want ze zijn allemaal gelijk, het kan ons niks schelen, als je maar vakbonds-lid bent. Ik zeg de indruk te hebben dat Van Praag dat algemene niet afwees. Dat hij het hier wel deed verwondert me. Spigt zegt dat hij erin is gegaan om een kans niet te missen. Dat deed hij wel meer. Hij heeft bepaald de mening gehad: als ik er nou in ga zitten en we ons voldoende er voor inzetten, dan kunnen we dat wel omtimmeren. Toen de kans kwam van de Gerhardtstichting, is hij onmiddellijk omgeschakeld. Hij is nog een tijd in de N.C.H.B. blijven zitten. Hij gaf nooit een post zo gauw prijs, waar hij nog informatie kon krijgen. Daar bleef hij zitten of liet hij iemand zitten namens hem. Het huis was te neutralistisch t.o.v. de verschillende levensovertuigingen, te kleurloos, vanuit het huis, het bestuur, de leiding. Het maakte het huis niet uit of er 200 katholieke vakbondsleden in wilden kon dat best, als ze maar lid waren. Van Praag was tegen die kleurloosheid, hij was tegen algemeenheid. Hij was met de H.S.H.B. beter uit. Ik vraag wat Spigt nog weet uit de eerste hoofdbestuurvergaderingen. Je had een dagelijks bestuur. Daarin zat Jaap, met Bep Max als secretaris, Jan Bijleveld als penningmeester, bijzonder competente mensen. Beide uit het zakenleven. Het waren grote zakenlieden, wisten overall wat op te vinden. Het dagelijks bestuur met de directeur van het bureau, Fenco van den Berkhof en meestal het hoofd van de geestelijke verzorging, Daan d'Angremond. Hij bestreek toen (ze zaten nog niet in leger en gevangenis) de hele geestelijke verzorging. Schonk stond onder hem. Het dagelijks bestuur kwam wekelijks bij elkaar, vrij langdurig. Van de hele zaterdag, in Utrecht eerst op de Blijenburglaan, later op de Oude Gracht. Het hoofdbestuur bestond uit 20, 25 man, en kwam 14-daags of maandelijks bijeen. Jaap was een bijzonder inventieve man. Als er een moeilijkheid was had hij 9 oplossingen. Heel langzaam groeide in het hoofdbestuur een ongenoegen met de voor-kokerij van het dagelijks bestuur. Daar zijn he haaldelijk conflicten uitgebroken. Een rol speelde daarbij dat er zware jongens in zaten. Het was een vrij zwaar bestuur. Ze hadden allemaal een eigen baan, waar ze een grote naam in hadden, grote posities innamen. Ze konden ook niet zo veel schrikkelijk veel tijd besteden aan het bestuur. Uit hoofde daarvan zagen ze toch wel node dat ze steeds voorgekookte beslissingen voorgelegd kregen. Aan de andere kant konden ze niet zo erg klagen want door gebrek aan tijd zouden ze er toch niet aan deel kunnen nemen, aan die directe besprekingen. De drie waren daarentegen praktisch vrijgesteld. Jaap was gedeputeerde, dus kon helemaal over zijn tijd beschikken. Jan zat bij Aurora en Bep Max had een eigen bedrijf, een centrale verwarmingsingenieursbedrijf. Hij kon zich ook vrijmaken wanneer hij wilde. Dat was de positie: een druk bezet hoofdbestuur met eigen banen, nodig om dat hoofdbestuur de nodige kleur en fleur te geven, zwaarte te geven. En een dagelijks bestuur van hoge kwaliteit en er veel tijd aan kon spenderen, met naast zich een directeur voor de uitvoering. Spigt heeft daar bijzonder boeiende discussies meegemaakt. Want alles tond in de jaren 50 en 60 ter discussie. Er deed zich zo verschrikkelijk veel voor. Het hele verband met de N.A.V.O., de ontwikkelingshulp, rechtskwesties, abortus, een aarzelend begin v.d. euthanasie kwestie. (235)

(verv. gespr. P.Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 2:3)

Een andere kwestie was hoe een natuurwetenschapper zich moet gedragen in de zich ontwikkelende atoomtheorie. Wat is zijn verantwoordelijkheid, de verhouding tot de kerken: samenspraak of vijandschap. Alle grote kwesties van die tijd kwamen daar ter sprake, en grondig. Jaap van Praag berekende al lang van te voren welke kant de discussie op zou kunnen gaan. Hij kende ze allemaal als zijn brekzak. Hij had al drie alternatieve oplossingen. Hij had desnoods al teksten voor verklaringen. In 'De Stem van het Verbond' vindt je de teksten van verklaringen, daar zijn bijzonder knappe bij. Schitterende verklaringen, bijv. t.a.v. de kwestie Israël, over daar gevoerde oorlogen. De drie van Breda, de hele na-oorlogse berechting van collaborateurs. Jaap was dan de figuur die wanneer de discussie zo'n beetje tot zijn conclusies kwam bij wijze van spreken de tekst al klaar had. Dat was een bron van irritatie. Ze wilden het liever zelf doen. Maar ze konden het niet zelf doen want ze hadden er geen tijd voor. Ik zeg wel te voelen dat het een zekere onevenwichtigheid geeft wanneer mensen steeds voor voldongen feiten worden gesteld. Aan de andere kant verzoenden ze zich er mee. Het kwam ook wel voor dat andere mensen uit het hoofdbestuur zelf een tekst klaar gemaakt hadden. Dan was Jaap bereid daar over te discussiëren, en concessies te doen. Maar er waren grote discussies, met grote mensen. Libbe van der Wal was een hele grote. Hij was de filosoof. Garnt Stuiveling zat er ook in. Hij was een ongelooflijk heldere denker. Hij bezat een bewonderingswaardige formuleringskunst. Maar hij had het vreselijk druk als hoogleraar. Met 11200 studenten. Jan Brandt Corstius, Koppenberg, Coenders. Coenders was een hele slimme man. Waslander was weer een ander type. Hij was toen president-directeur van de Rijksverzekeringsbank, de sociale verzekeringsbank. Het was een grandioos gezelschap. Er gebeurden ook wel hele lollige dingen. Stuiveling had de gewoonte af en toe weg te blijven. Hij had het druk, kwam niet op de vergadering, maar had wel de notulen gelezen. Hij kwam dan de volgende vergadering wel. Bij het punt n.a.v. de notulen kwam hij met hele nieuwe voorstellen. Op de vorige vergadering, mwaar hij niet was geweest, was daar over besloten. Dan kreeg je een explosie van Libbe van der Wal. Zo van: Godverdomme! Garnt! Als je het nog een keer in je brutale hoofd haalt om hier weg te blijven en aan de hand van de notulen een vergadering weer opnieuw te laten maken! Nou, dan stap ik eruit of jij stapt eruit. Hij was een colerische figuur. Een prachtige figuur. Libbe van der Wal heeft er lang ingezeten en heeft zwaar zijn stempel gedrukt en was de enige man die Spigt op zondagmorgen voor de radio heeft horen zingen. Toen had hij het over de reclame. Hij had toen een heel praatje over de zinloosheid en miserabelheid van de media-reclame. Daarbij deed hij een liedje van de reclame na om daarna de violen van zijn toorn over de mensen uit te storten. Met zijn stentor-stem. Zijn grote kop. Hij was een heel invloedrijk man. Hij was beminlijk, verschrikkelijk aardig. Heel knap. Ik: een knap denker op een klein terrein. Spigt: en daarbij op een terrein waar Spigt en anderen al enige stappen verder op waren. De intellectuele groep die op filosofisch gebied iets wist. Van der Wal was een fervente aanhanger van Heijmans en Polak. Dat was voor hem a tot en met z. Ik zeg nooit iets te hebben horen zeggen van hem waaruit bleek dat hij dat psychisch monisme nu echt aanhing. Dat heeft hij zo nadrukkelijk nooit gezegd volgens Spigt. Daarvoor was hij teveel methodicus. Hij was een methodisch denker. Maar in het hoofdbestuur was hij de ethicus. Maar dan een ethiek waar de anderen, ook Stuiveling, Jaap en Constandse en Spigt, stappen verder waren. Kant: ja accoord, maar dan in de interpretatie van Cassirer. Van de Marburger school. Hij baseerde zich op Kant. Het boek van Leo Polak: Kennisleer contra Materie-realisme, dat niet te lezen is, aan elkaar hangt van de citaten, helemaal Kantiaans was, en een gevecht was met alle anti-Kantianen, was zijn bijbel. (317)

esties van
en

Jaap had de
oplossingen al
klaar, bijv.
concept-verkl.
schitterde
waren er bij
maar wel een
bron v. irr.

G. Stuiveling

en andere
groten

Stuiveling:
wilde verga-
dering over
doen tot onge-
nagen v.
van der Wal

Van der Wal

(verv. gespr. P.Spigt Asd d.d. 29-9-'87 band 2:4)

Dat boek van Polak was bedoeld als eerste inleiding tot zijn promotieschrift: De zin der vergelding. Het was een soort ken-theoretische inleiding. Het is volmaakt onleesbaar. Het is zo verschrikkelijk knap en geleerd, dat het niet te lezen is. Ik veronderstel dat het feit dat Van der Wal dat wel gelezen had hem een beetje onbereikbaar maakte. Spigt heeft veel debatten met hem in de auto gehad. Ze gingen dan samen naar een vergadering, zaten bijv. samen in de redactie van de Rekenschap. Dan brachten ze hem in de auto van Delft naar Den Haag of later naar Laren. Daar zat hij in het Rosa Spierhuis. Hij at dan bij Spigt in Amsterdam. Dan vergaderden ze hier en bracht Spigt hem 's avonds weer terug. In de auto hielden ze diepe debatten. Het werd in zekere zin wat tragisch, al nam hij het zelf niet zo op. Hij heeft er denkkelijk wel iets van gevoeld. Hij zag dat de mensen waarmee hij in het hoofdbestuur zat en waar op hij bijzonder gesteld was, en met wie hij een grote kameraadschap onderhield, dat die toch filosofisch een paar stappen verder waren. Hij definieerde het niet als verder. Hij ging terug tot de teksten. Kant und kein Ende. En zo ontdekte hij: ze zijn genuanceerder, ze wijken af. Hij was heel geestig in het opbouwen van redeneringen, ik zeg: heel elegant, maar een tikkeltje dogmatigisch volgens Spigt. Hij was wel een hele grote in het hoofdbestuur. Hij had grote invloed. Hij kon helder denken. Ik vraag me af of zijn stempel op het hoofdbestuur dan wel zo groot is geweest. Nee zegt Spigt. Als de colleges van Van Praag met die van Libbe van der Wal in Delft worden vergeleken, dan zijn dat twee tijdperken. Van der Wal doceerde de inhoud van zijn boek: problemen der zedelijkheid, het probleem van goed en kwaad, op een typisch orthodox-Kantiaanse manier. Op de manier van Leo Polak. Hij was ook een leerling van Leo Polak. Hij was bij hem gepromoveerd op het objectiviteitsbeginsel en omdat hij de eerste leerling van Polak was die promoveerde, kreeg hij geen cum laude. Om hem niet te storen in zijn latere carrière. Men zou kunnen zeggen: nou ja, cum laude zeg. de eerste leerling. Wist Polak veel toen. Hij heeft dus expres geen cum laude gekregen, hoewel hij het wel verdiend had. Het was een heel knap proefschrift. Een grondig stuk werk. Hij was een classicus. Dat type. Ik vraag of Spigt nog heeft meegemaakt dat Libbe van der Wal zich tegen de haren ingestreken voelde, bijv. bij de tweede beginselverklaring van 1955. De eerste is wel van hem, maar die van '55 al niet meer. Bij de tweede was de groep rond Van Praag: Stuiveling, Brandt Corstius en Jaap zelf sterker bij betrokken. Libbe van der Wal werd bijzonder gewaardeerd, maar stond een beetje geïsoleerd. Hij was een grappige oude heer met een goed verstand. Ze hadden eerbied ook van wege zijn fenomenale klassieke kennis. Hij heeft ook toneelstukken geschreven, die niet zo gek zijn. Zijn memoires zijn verrukkelijk. Die heeft hij kort voor zijn dood geschreven. Spigt schreef er over in zijn in memoriam in het Jaarboek van de Maatschappij voor Nederlandse Letteren. 'Van Beide een Beetje'. Spigt heeft zich vooral tijdens de laatste jaren van het leven van Van der Wal erg veel met hem bemoeid. Zijn vrouw was overleden en hij was in het Rosa Spierhuis. Met Jet Polak samen heeft Spigt er voor gezorgd dat hij daar een paar prachtige kamers kreeg, aan de buitenkant. Daar kon hij praktisch een hele bibliotheek neerzetten. Maar hij was toch erg eenzaam. Eigenlijk is hij op aandrang van Spigt, die een voorkeur heeft voor memoires en autobiografieën, zijn auto-biografie gaan schrijven. Die is gebaseerd op een anecdote, uit zijn schooljaren. Hij zat in de klas met een jongetje, een joods jongetje. Op een zeker moment kwam een Duitse zin aan de orde, in de les. Dat heeft Libbe hem eens in de auto verteld. (392)

317

an der Wal
n Spigt:debat-
ten in de auto

ragiek van
d. Wal:in
loofdbest. met
ensen waarop
ij was gesteld
n geïsoleerd

ypering v.d.
al

olleges Jaap
n Libbe:een
der tijdperk

an der Wal:
leerling Polak

e beginselver-
vooral Libbe

ibbe's auto-
iografie:voor
l op aandrang
. Spigt

(verv. gespr. P.Spigt Asd d.d. 29-9-'87 band 2:5)

(Spigt komt met art. in Rekensch.) Op een van de eerste dagen in het Rosa Spierhuis werd Libbe door een bejaarde medebewoonster in de gang aangesproken. Als wat zit je hier nou eigenlijk. Dit verhaal had een dubbele bodem. Ach mevrouw, had hij gezegd, van beide zo'n beetje, als kunstenaar en als wetenschapper. En over het jongetje: 'Er rückte zum Bureau-vorsteher auf' dat was de zin in de Duitse les. Jaapje stak zijn vinger op, de klas belust op trammelant wachtte in spanning op wat hij nu weer verzonnen had. Mevrouw, zei Jaapje tegen de Duitse lerares, ik weet de vertaling. 'a je gang, zei de lerares, vol argwaan. Jaapje: hij klom snel op de bureauekruk. -Maar jongen, dat is toch onzin. Nee, mevrouw, een Bureau-vorsteher is iets dat voor een bureau staat. Een kruk. En 'aufrücken' is oprukken, met spoed ergens op af gaan. Toen moest Jaapje voor de klas komen en juf vroeg: ben je nu zo ontzettend dom of alleen maar een heel slecht ventje. Met een heel slim gezicht antwoordde Jaapje: ach mevrouw, ik geloof van beide zo'n beetje. Spigt zei daarop tegen Libbe: dat is het thema voor je autobiografie. Van beide zo'n beetje. Je bent een artiest en je bent een filosoof. Ga dat er nou als draad doorheen weven. Dat heeft hij gedaan. Dat is een juweel van een auto-biografie geworden. Over het verbond staan er volgens Spigt verder geen wetenswaardigheden in.

autobiografie:
weinig over
Verbond in

Van Praag als
voorzitter:
alles al voor-
gekookt, domi-
nant, vooruit-
ziend

Ik vraag wat Spigt van Van Praag als voorzitter vond. Voor-
treffelijk volgens hem. Maar met de bedenking dat hij ont-
zettend dominant was. Dat lag niet aan zijn dictatoriale nei-
gekookt, domi-
nant, vooruit-
ziend
werkt zijn. Hij kende de kaart. Want waar anderen niet aan dach-
ten, daar was hij mee bezig. Spigt bijv. voorbereiden om lid van
het hoofdbestuur te worden. Dat ging er aan vooraf, voor dat
het hoofdbestuur besloot om hem te vragen. Hij ging voordien al
polsen. Hij werkte altijd 5, 10, 15 jaar vooruit. En dan merkte
het hoofdbestuur op een zeker moment: we kunnen eigenlijk voor
ons fantsoen alleen maar ja en amen zeggen. Want het is juist
wat hij doet. Maar we waren zo graag in dat proces betrokken.
Maar het hoofdbestuur begreep niet overal bij te kunnen zijn door
het werk. Het was deze dubbelhartige positie, die aan de ene
kant woedend maakt en aan de andere kant doet zeggen: je kan
je eigenlijk niet woedend maken want hij weet het beter. Hij had
voor elke moeilijkheid negen oplossingen. Die werden je dan
voorgelegd. Maar hij wist van te voren dat er hoogstens 2 waren
waar het hoofdbestuur tussen zou moeten kiezen. Die andere
7 had hij er alleen maar bij om ze een grote hoeveelheid keuzes
te geven. Hij was geweldig vooruitdenkend, een grote planmatige

hoofdbestuur:
in dubbelhar-
tige positie

de 9 oplos-
singen van Jaap

Jaap: vergeleek
zich met gro-
te bedrijfslei-
der

denker. Hij zei: je moet niet vergeten, als je het hem een beetje
verweet, ik ben een hele grote bedrijfsleider. Ik ben gedepute-
eerde en leid een bedrijf van 4.000 man. Mijn sector in de pro-
vincie bestaat uit 4.000 man personeel, en die leid ik. Dan
moet ik ook ver denken. Dus het is mijn tweede natuur geworden.
(veronderstelt een minder planmatige aanpak voor '54 bij Van
Praag SW) En als conrector aan een gymnasium, daarvoor heeft
hij ook altijd vooruit moeten denken. Dat gedeputeerde zijn is
eigenlijk voor Van Praag gemaakt zegt Spigt. Dat gebeurde toen
dat Verbond zo'n vorm kreeg dat er eigenlijk een vrijgestelde
voorzitter zou moeten zijn, en de centen daar niet voor waren.
Dat is politiek gedaan, want ze vonden het Verbond toch wel,
als geestelijk tehuis voor socialisten, belangrijk. En Jaap was
een bekwame man. Hij is dus gedeputeerde geworden. Spigt ver-
onderstelt daar wel machinaties, van partij-kant. Ik zeg ze
nooit bevestigd gekregen te hebben. Die krijg je nooit boven
tafel zegt Spigt. Dat is in gesprekken gegaan: we moeten Jaap
helpen zeg, dat Verbond dat heeft het nodig, dat er een voor-
zitter is die vrijgesteld is. Jaap is een voortreffelijke gede-
puteerde. (461)

gedeputeerde:
van P.v.d.A.
voor hem ge-
creëerd.

Ik vraag of er voor zover er verzet was, 'dit tegen zijn voorzitterschap gericht was. Volgens Spigt niet. Daar was eenvoudig geen verzet tegen mogelijk. Want niemand anders kon het zoals hij. Hij heeft het niet toevallig zo lang gedaan. Hoetink was geen voorzitter van het formaat van Jaap van Praag. Hoetink was een geleerde. Hij kon een voortreffelijk betoog opzetten. Hij heeft een voortreffelijk essay geschreven over humanisme en socialisme. Een van de mooiste stukken die op dat gebied geschreven zijn. Maar Hoetink was niet een man die alle

geen verzet
tegen voorz.
sch. van Jaap
want niemand
kon het be-
ter

Hoetink:huma-
nisme en so-
cialisme

Stuiveling:
al chaos op
eigen insti-
tut

Jaap:tactvol,
beleid en
planner, touw-
tjes in han-
den

ijdelheid:
door het vele
dat tot stand
kwam

H.S.H.B.:ver-
ambtelijkt

radiotijd ver-
dubbeld ter-
wijl anderen
werden afge-
wezen

touwtjes in handen hield, en kon dirigeren. Er was er behalve Van Praag vanaf het begin niemand die de touwtjes in handen kon nemen. Ik zeg dat Stuiveling de capaciteiten had. Maar die miste de taat volgens Spigt. Bovendien was Stuiveling geen bedrijfsleider. Op het instituut van Stuiveling was het altijd heibel in Amsterdam. Met zijn naaste collega Hellinga bijv. Hellinga maakte en brak hem. Hij moest tentamens afnemen zittend op de trap, van het instituut, want Hellinga had de zaal inbeslag genomen, onverwacht. Zittend op de trap met de student nam hij een tentamen af. Stuiveling was aan de ene kant een ongelooflijk gewiekste man, maar laf, zacht, 'soft', zoals ze tegenwoordig zeggen, en helemaal geen grote organisator. Jaap was een tactvolle man, een man met een enorm beleid. Ik zeg dat Garret beter kon praten, en eigenlijk ook beter kon schrijven. Zeker, geeft Spigt toe, maar dat maakt nog niet dat je tien jaar van te voren kunt plannen om ergens een geestelijk verzorger te plaatsen. En dat is de rol van de voorzitter. Van Praag had alle touwtjes in handen. Hij had overal oplossingen voor. Goeddoordacht en goed voorbereid. Dat talent had Stuiveling hoegenaamd niet. Hij was veel te ijdel. Jaap was misschien wel ijdel, maar wist dat meesterlijk te verbergen. En onder te brengen in een heleboel positieve kwaliteiten. Stuiveling was veel te ijdel en daardoor te tactloos. Ik vraag of niet gold dat ze allemaal in die tijd ijdel waren. Spigt zegt dat er zo verdomd veel tot stand kwam. Door hard te werken en diep na te denken en veel kameraadschappelijk overleg. Spigt heeft in het Verbond meegemaakt het opzetten van Reken-schap, het krijgen van radio- en t.v. zendtijd, waar Spigt ten nauwste bij betrokken is geweest, maar ook de bejaardenhuis-vesting, het kwam er allemaal. Het werd in de vrije tijd allemaal gedaan, maar het werd uit de grond gestampt. Op een zeker moment zei je, als je er 10 jaar ingezeten had: nou treedt ik terug, want het wordt nou ambtelijk geregeld. De H.S.H.B. werd op een zeker moment een ambtelijk apparaat, met een bureau, met architecten, een directeur, en het liep allemaal als een trein. Dan trokken ze zich terug. Dan zei je: nou ga ik weer andere dingen doen. Zorgen dat we radio en t.v. gaan krijgen. Ik constateer dat er reden voor trots was. Niet zozeer dat je er ijdel op was, je wist de tekortkomingen er van, en de gebreken er van, die wist je duivels goed. Maar er werd wel wat tot stand gebracht. Dat gevoel had je in die kring van creatieve mensen (niet allemaal waren ze zo, er waren er ook die in het hoofdbestuur een aandeel leverden in het gezond verstand) maar wie bezig was met creatieve dingen tot stand brengen, als je zag dat het percentage onkerkelijken met sprongen vooruit ging, alle mogelijke dingen bereikt werden, je geestelijke verzorging in het leger, in de ziekenhuizen in de gevangenissen dat je dat kreeg, en er radio- en t.v. zendtijd kwam, terwijl er allerlei organisaties uit de ether werden gedrukt. Het H.V. diende toen een aanvraag voor verdubbeling in. Max Rood, Theo Polet en Piet Spigt gingen naar de Raad van State om daar hun zaak te opleiten. Ze kregen verdubbeling van zendtijd, en alle aandacht van de drie raadsleden. Terwijl de andere er terloops allemaal uitgeveegd werden: de Bond zonder Naam, de Vrijmetselaars, ze werden er allemaal uitgeveegd. Ze hadden niets te betekenen en niets nieuws te bieden, niets origineels. En het H.V. kreeg verdubbeling. (520)

(verv. gespr. P. Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 2:7)

0
berdediging
radio-zend-
tijd in IIe
Kamer glans-
rijk gewonnen

ze leverden
iets eigens
a.d. Ned.
cultuur

Spigt als op-
volger aange-
zocht: medio
jaren 60

Spigt bij Jaap
op bezoek

de voorzitter
thuis

Daarna Roet-
hof benaderd

daar a drie-
manschap ge-
vormd.

Terwijl Max Rood de pleitnota stond voor te lezen gingen ze alle drie recht op zitten, en aantekeningen maken. Terwijl toen de anderen protesteerden met hun advocaten erbij, zaten ze naar buiten te kijken. Dan dacht je: we doen toch wat. Ze hadden enig prestige in die kring. Spigt heeft in de hoorzittingen in de Tweede Kamer (het woord gevoerd?) Daar had je van uiterst rechts op een volle hoorzitting, waar de Kamer zeer voltallig aanwezig was, daar betoogde Theo Polet met Spigt. Ze deden daar een aanval op de zendtijd van het H.V. Maar die werd afgeslagen. Van uiterst rechts tot uiterst links werd betoogd: jullie mogen niet uit de ether. Beide hadden daar voorbeelden genoemd van uitzendingen, die iets aparts bijdroegen. Ze betoogden dan ook: du moment dat U ons kunt bewijzen dat we iets leveren dat net zo goed door de VARA, AVRO of VPRO geleverd zou kunnen worden, dan kunt U ons uit de ether verwijderen. Maar wij kunnen U bewijzen met onze uitzendingen met teksten, met de banden er van die we af laten luisteren, dat we iets eigens aan de Nederlandse cultuur toevoegen, dat niet door anderen geleverd wordt. Dat werd bevestigd van uiterst rechts tot links. Jongeling zei: U bent mijn principiële tegenstander, maar ik luister naar Uw uitzendingen want ik kan er wat van leren. Het is iets eigens, niet het mijne, maar iets eigens. Polet en Spigt dachten: dat hebben we toch maar tot stand gebracht.

Ik wil weten wanneer Spigt als opvolger van Jaap werd aangezocht. Een jaar of 4, 5 voor hij zelf aftrad. Midden zestiger jaren als hij in 1969 aftrad. Het was in Voorburg waar Spigt met zijn vrouw waren. Op zondagavond, dat gebeurde wel meer, daar werd een borreltje gedronken. Er werd over allerlei dingen gepraat, uit Rekenschap, dat deed Spigt en daar was Jaap erg tevreden over, dat vond hij erg fijn gaan. Ze hebben gediscussieerd over de colleges. Toen zei hij op een zeker ogenblik: wie moet nou eigenlijk eindredacteur worden van Rekenschap. Spigt zei: dat komt helemaal niet ter sprake, want ik ben niet van plan daar voorlopig af te treden. Jaap zei: daar moet je dan toch eens over denken, want ik denk er hard over dat jij me moet opvolgen. Toen zei Piet: nee Jaap, dat gaat niet. Ik weet dat ik een uitstekende tweede ben. Piet zei: ik zou niet zoals jij alle touwtjes in handen willen hebben. Het interesseert me geen sodemieter wat er in de geestelijke verzorging in de ziekenhuizen gebeurt. Dat zoeken ze maar uit. Daar zitten competenten mensen. Daar wilde Spigt niet aan denken. Als hij thuis zat wilde hij studeren, lezen, werken. Rekenschap en publicaties, maar niet zoals Jaap zeggen: nou ga ik een telefoongesprek voeren met die van de geest. verz., even met die van de I.H.E.U., even bellen met die om dat allemaal bij te houden, en dan 10 jaar vooruit. Piet zei: ik ben een uitstekende tweede. Jij doet dat en laat mij nou de publiciteit doen, radio, t.v., Rekenschap, de publicitaire dingen. Dat weet ik dat doe ik goed. Maar niet: de leiding van de hele club. Piet had geen zin om zich met dingen te bemoeien die hij eigenlijk niet zo interessant vond. Daarna is Hein Roethof benaderd. Die was toen nog journalist bij het N.R.C. Hij was parlementair redacteur. Hein kon het ook daardoor niet doen. Hij kon zich niet zo profileren, als journalist. Toen is er een constructie gevonden, dat is toen bij Roethof thuis gebeurd met Jaap, Max Rood, (en Spigt?). Max Rood zou algemeen voorzitter worden, de man naar buiten. Want hij was advocaat, had een eigen advocatenkantoor, was volmaakt onafhankelijk, kon zich naar alle kanten profileren. Dat deed er niet toe. Als goeie advocaat (en dat was hij) kon je socialist, liberaal, vrijdenker zijn, of gereformeerd. Hij kon dus naar buiten optreden. Zonder dat iemand dat kwalijk nam. Spigt kon dat niet doen bij de bank. Wilde zich ook niet zo profileren als voorzitter. (569)

driemanschap
Rood, Spigt
en Roethof

Mevr. Sleeuwen-
hoek: mogelijk
voor drieman-
schap gevraagd

mevr. Sleeuwen-
hoek

40 taken van
Jaap

(verv. P.Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 2:8)

Het driemanschap waartoe is besloten is gevormd door Spigt, Roethof en Rood, waarbij Rood 1. algemeen voorzitter werd. Zo is het in 1969 gaan draaien, maar ik wil weten of er nog andere mensen zijn aangezocht. Spigt zou het niet weten. Mevr. Sleeuwenhoek-Hajek niet. Ze kan wel gevraagd zijn om in het hoofdbestuur te gaan zitten. Misschien is ze in een later stadium gevraagd. Misschien is ze door Rood aangezocht om het presidium aan te vullen nadat Hein Roethof in de Tweede Kamer kwam. Ze was een heel intelligente, alleraardigste vrouw. Ze had tot op zekere hoogte goede contact-kwaliteiten. Maar ze was niet sterk. Ze had een bepaalde voorkeur voor gebieden waar ze aandacht voor had, net zoals Spigt die voor de zijne had, ze was bepaald niet een algemene voorzitter. Ze had niet de taaie wilskracht en doorzettungsvermogens die Jaap had. Ze was vaak ziek. Ze verzuimde nog weleens van het hoofdbestuur doordat ze ziek was, ze had allerlei kwaaltjes. Misschien was er sprake van dat ze aan het presidium dat er misschien wel een vrouw in wilde hebben, zou worden toegevoegd. Om het geheel weer tot een driemanschap te maken.

Van Praag had zowat 40 functies, taken: I.H.E.U., H.S.H.B., H.I.V.O.S., dit en dat. Ik zeg: dat liet hij toch los na verloop van tijd in veel gevallen. Maar het wisselde zegt Spigt.

590 einde band 2

0
Jaap:clubs
naast het
hoofdbest.

Spigt:kwam
voor inhoude-
lijke met hum.
persp.

Hum.persp.:
speelde Jaap
geen rol bij,
die bleef na-
drukkelijk op
achtergrond

Jaap sinds
'69 actief
op vlak van
publicaties,
Rekenschap

Hum. persp.:
vloeiende voort
uit nieuwe
beg. verkl.

hum. manifest
werd hum.
persp.

rel. hum.per-
spect. -
beg. verkl.

Door de menigte punten die behandeld moesten worden in het hoofdbestuur vormde Jaap allerlei clubs naast het hoofdbestuur waar allerlei andere figuren werden aangetrokken om principiële discussies over allerlei onderwerpen te voeren. Veel daarvan gebeurde ook in het presidium. Spigt stelde voor om tijdens elke hoofdbestuursvergadering een bepaalde tijd te besteden, bijv. een half uur, aan een principiële kwestie. Daartoe heeft Spigt toen het Humanistisch Perspectief ontwikkeld. Iedereen deed zijn huiswerk, kreeg 1 of 2 punten toegewezen en moest die voorbereiden. Het was dus zaak ..(onderbreking) en dat was heel boeiend. Dan was zo'n hoofdbestuursvergadering niet uitsluitend gewijd aan administratieve zaken en organisatorische kwesties.

Ik wil weten welke rol Van Praag bij de oordeelsvorming rond het hum. persp. heeft vervuld. Geen enkele volgens Spigt. Het is tijdens zijn beleid niet gebeurd. Ik werp tegen dat hij op de achtergrond toch nog wel aanwezig was. Volgens Spigt heeft Jaap zich heel nadrukkelijk op een afstand gehouden na zijn aftreden. Hij wilde zich hoegenaamd niet mengen in discussies die in het hoofdbestuur plaats vonden. Hij praatte wel met allerlei lui. En daardoor druppelde dat toch wel door. Maar materieel gesproken en vrij vergaand hield hij zich volstrekt buiten discussies. Dus hier speelde hij geen enkele rol in. Dat was een mening van hem: op het moment dat ik aftreedt, zullen jullie van mij geen last meer hebben. Enkel nog publicitair in Rekenschap enz. Hij is nadien in Rekenschap een actievare rol gaan vervullen. Hij werd toen voorzitter van de redactie. Ik wil weten wat de reden was van de totstandkoming van het Hum. Perspectief. Daarvoor was er volgens Spigt het congres waarop dat nieuwe beginselprogramma werd gemaakt. Dat

was in '73. De discussie vooraf over dat maken van dat beginselprogramma (Piet Spigt was voorzitter van de commissie die dat voorbereide) strandde voortdurend op het feit dat allerlei mensen nevenstaande onderwerpen in de beginselverklaring wilden opnemen. Alleen maar maatschappelijke problemen, immateriële problemen, wilden ze er allemaal in onder brengen. Dat leidde tot een eindeloze vruchteloze discussie over de beginselverklaring. Uitwerkingskwesties zeg ik. Spigt stelde toen een scheiding voor. Hij wilde een beginselverklaring schrijven waarin uitsluitend de uitgangspunten zouden worden gegeven. Hij zou tevens een ontwerp maken van iets dat daarnaast gepubliceerd moest worden, dat van minder definitieve aard moest zijn dan de beginselverklaring, waarin de maatschappelijke en immateriële zaken allemaal aan de orde zouden komen. Dat zou een humanistisch manifest worden genoemd. Dat was de eerst voorgestelde titel. Omdat ze dat teveel communistisch manifest vonden hebben ze dat humanistisch perspectief genoemd. Daarmee ging Spigt volkomen accoord. Toen konden ze het beginselprogramma uitzuiveren van elementen, die het in elk congres weer tot een nieuwe beginselverklaring zouden maken. Je zou elk congres weer een club krijgen die zou zeggen: dat punt moet veranderd worden. Er moet een zekere waarde van blijvende aard zijn voor de beginselverklaring, die de uitgangspunten moet formuleren. Ze zijn wel voor wijziging vatbaar, maar niet op zo'n korte termijn, als die heel vluchtige punten uit het maatschappelijk bedrijf. Spigt nam zich voor op verzoek van het hoofdbestuur een toelichting op die beginselverklaring te schrijven. Dat is de brochure: uitgangspunten en doeleinden van het H.V. Daarin stond: dat moet voortdurend in beweging blijven. Dat moet een punt van discussie zijn op alle afdelingsvergaderingen, gewestvergaderingen, hoofdbestuursvergaderingen dan houden we die beginselverklaring in zekere zin zuiver. En dat is toen aangenomen in '73: het humanistisch perspectief is nooit voltooid en zal nooit voltooid zijn. (120)

hum. persp.:
ook om hum.
wereldbesch.
uit te werken

hoofd-oogmerk
hum.persp.:beg.
verkl.zuiver
houden

Schillebeeckx:
in studiecië?

hum. persp.:een
list die aan-
sloeg

hum. wereld-
besch. aanvank.
zwak door ver-
deelde huis

discussie met
Lips en Radius

hum. persp.:
meer maatsch.
formuleringen
dan verwacht

Spigt vreesde
vertrek van Pr.:
hoe zelfde co-
herentie te
bewaren. Viel
mee.

Ik vraat me af of een zuiverder zienswijze dan het humanistisch perspectief op te vatten als voortvloeijsel uit de behoefte binnen het hoofdbestuur aan inhoudelijke discussies niet is het uitdiepen van de hum. wereldbeschouwing. Ja zegt Spigt. Naar buiten meer onderbouwen wat ze inmaatsch. opzicht voorstonden, dan alleen in willekeurige publicaties of redevoeringen. Er was behoefte aan een document, dat voortdurend zou worden aangepast, maar dat de doeleinden zou formuleren. Het hoofdoogmerk van Spigt was: het beginselprogramma zuiver houden. Zaken als euthanasie en abortus er buiten houden. Ik wil weten wie er allemaal in die commissie Van Dooren zate Schillebeeckx niet volgens Spigt, die overigens niet in die commissie zat. Hij weet niet waar Schillebeeckx inzat. Zijn vrouw meent dat hij in onderwijshervorming zat, een andere club waar Jaap inzat, de samenwerkingsschool. Op grondslag van één begrip, dat allen konden onderschrijven, de humaniteit. Iedereen kon er zijn eigen inhoud inleggen. Dat was makkelijk. De eenheidschool in Nederland invoeren. De strijd om het beginselverklaring te zuiveren van maatsch. doeleinden heeft volgens Spigt niet zo'n verschrikkelijke storm opgeleverd. Het was eigenlijk een vondst. Toen Spigt het voorstelde werd het gewoon als een (tourvoyer?) werd opgenomen. Vooral omdat Spigt er meteen de stukken bij had. Hij had een beginselprogramma gemaakt en had een humanistisch perspectief gemaakt, hij kon zeggen: kijk, dat is de bedoeling. De mensen die er zo fel op hadden gereageerd werden enthousiast. Ze konden er zo veel makkelijker over praten. Ik wil weten of de hum. wereldbeschouwing aanvankelijk zwak bleef doordat Van Praag terughoudend was t.a.v. maatsch. stellingname. Dat lag voor de hand doordat het besluitvormingscollege bestond uit versch. pol. overtuigingen. De inhoud van het begrip democratie was bij liberalen een andere dan bij vrijdenkers. Spigt heeft met Lips een hele discussie gehad daar over. Hij wilde actie voeren opdat het H.V. zich socialistischer zou uitspreken. Dat heeft Spigt bestreden. Hij kwam toen met hele grote voorbeelden van Sartre, Marcuse e.d., allemaal twifelen de oude heren. Dat is een belangrijke discussie geweest, want Lips is toen echt wel een beetje teruggetrokken. Hij had als medestander Simon Radius, die de anarchistische kant, de Ferre-kant op ging. Spigt meent met vrij veel succes Lips bestreden te hebben, dat het humanisme tot een welomschreven pol. maatschappij-oriëntatie zou kunnen komen. Dat was uitgesloten. Ik zeg dat de maatschappij-beschouwing in de jaren 70 veel meer uit de verf kwam dan bijv. in de jaren 50. Doordat ze in relativiserende zin toch meer gingen formuleren volgens Spigt. Ik zeg dat zowel in de jaren 50 als 70 het humanisme bedoeld was als inspireatiebron achter alle handelen, en dat verschillen tussen beide periodes te maken hebben met de koers. Dat heeft het hum. persp. bepaald bevorderd. Ze werden uitgedaagd om op maatsch. gebied tot duidelijke formuleringen te komen. In de discussies bleek hoe moeilijk het was om dat te formuleren. Maar desalniettemin werd het geprobeerd en lukte het soms. Er bleek dat ze veel meer konden formuleren dan aanvankelijk gedacht werd. Ik wil weten wat Spigt voor problemen verwachtte bij het vertrek van Van Praag als voorzitter. Spigt verwachtte dat het erg moeilijk zou zijn om dezelfde coherentie te bewaren, samenhang doordat de man die de samenhang belichaamde, wegviel. De vorming van het driemanschap, waarbij de functies goed verdeeld was en de samenhang er was door persoonlijke sympathie, kameraadschap, Roethof, Rood en Spigt waren erg bevriend, vertrouwden elkaar erg, waren op elkaar gesteld en hadden achting voor elkaar. Jaap werd a.h.w. opgesplitst in drieën. Daardoor kon het misschien lukken, en lukte het tot op zekere hoogte ook. (244)

4
andere koers
na '69:dingen
loslaten

voorbeeld van
Jaap's werk-
wijze v. vast-
houden

Piet van der
Vliet:alles
naar Voorburg
sturen
(tot ongenoe-
gen v.Spigt)

Paus-verering
uit zwakte en
ambitie van
Jaap

moeilijk los
kunnen laten:
onderwijzers-
mentaliteit

later:overleg
op hoofdb.verg.

presidium:
agenda-cie

centralisme
in H.V.

verv. gespr. P.Spigt Asd 29.9.87 band 3:3)

Ze zijn een heel andere koers gaan varen en waar Jaap veel te veel de din en vasthield hebben zij dingen losgelaten en dat dat is geen mislukking geworden. Onder Jaap was het zo dat het op zondagavond regelmatig gebeurde dat de man van de geestelijke verzorging in het leger opgebeld werd, van:heb je problemen en wat doet zich daar voor en dat probleem dat je me laatst voorlegde is dat opgelost, je zou het zo kunnen doen. En dan belde hij even later Lins op. Met hem ging hij door praten. Hij hield alles bij. Heel veel van die functio- narissen één van hen was Piet van der Vliet. Piet heeft in de werkkampen gewerkt als geestelijk verzorger. Ze hebben hem heel idioot de redactie van Mens en Wereld gegeven een poosje waar hij helemaal knetter van werd, want dat was zijn kwaliteit helemaal niet. Maar als die lui correspondeerden met een der- de, ging er een copie naar Voorburg. Jaap was van alles op de hoogte, wilde daar ook van op de hoogte zijn. En nog konings- gezinder dan de koning deden ze dat uit eigen beweging al. Piet Spigt correspondeerde op een zeker moment met Piet van der Vliet, en kwam er achter dat van elke brief die hij schree een copie naar Voorburg ging. En dat van Spigt's brief ook meteen een copie naar Voorburg ging. Spigt zei: Piet, met jou correspondeer ik niet, want dat soort driehoeksverhoudingen houd ik er niet op na. Als ik met Jaap wat wil bespreken be- spreek ik het, als jij wat met Jaap wil bespreken moet je dat ook doen. Maar als ik met jou correspondeer, dan corresponde- ren wij. En daar mag je hoogstens je vrouw van op de hoogte stellen, maar het gaat niet aan zonder mij mede te delen aan wie jij allemaal copieën gaat sturen. En mijn brieven voor Jan en allemaal gaat kopiëren. Het was een soort Paus-verering. Hij klampte zich vast aan Jaap, die alles wist en overal een op ossing voor had. Dat is tot Jaap's aftreden voortgegaan, dat heel veel mensen tegen hem aan plakten, dat in Voorburg, later in Zeist alle touwtjes bij elkaar kwamen. Ik constateer dat dat niet alleen de zwakte was van de mensen om hem heen, maar ook de ambitie van Jaap. Dat zonder twijfel aldus Spigt. Ik stel vast dat Van Praag in dat opzicht niet opvoedde tot het humanistisch ideaal. Dat deed hij wel, maar hij wilde er we bij zijn volgens Spigt. Het willen blijven bekijken was misschien zijn onderwijzersmentaliteit. Hij kon moeilijk loslaten. Met het vertrek van Van Praag veranderde de methode van doen: er werd meer aan de mensen overgelaten. Alleen, ze moesten regelmatig op hoofdbestuursvergaderingen verschijnen, de hoofden van dienst moesten periodiek op hoofdbestuursverga- deringen verschijnen. Ze moesten daarvoor een stuk publiceren met enkele problemen, die ze eventueel hadden, en hun perspec- tieven, en dat moest voor de vergadering bij de hoofdbestuurs- leden zijn. Dan kregen ze een half uur, 3 kwartier of 20 minu- ten om hun zaak te bespreken. Dan konden ze weer naar huis. Ik constateer dat dit samen met de verandering in de rol van het dagelijks bestuur en frequentie van samenkomst periodieke veranderingen zijn. Het presidium met Rood en Roethof, later met Knap was heel nadrukkelijk een agenda-commissie. Ze zijn wel verder gegaan hoor, bereidden wel wat besluiten voor. Maar eigenlijk was de functie van het presidium: uit de menigte van punten een te bespreken agenda samen te stellen voor de hoofd- bestuursvergadering, die 14 daags plaats vond. (305) De agenda maken. Zeggen: dat hoeven we niet te bespreken, kunnen we onderling wel regelen. Dat komt op de agenda, daar over moet het hele hoofdbestuur beslissen, dat komt op de agenda, dat niet, dat wel en dat later. De tijd dat er in het hoofdbestuur zonder agenda werd vergaderd heeft Spigt niet meegemaakt. Ik zeg dat er aanvankelijk sterk een centralisme binnen het H.V. heerste. Van wat er ter tafel kwam. Er was zo verschrik- kelijk veel. Ik zeg dat Van Praag alles in zijn hoofd had.

die bestuderin
mensbeeld i.d.
literatuur:
zonder Jaap

(verv. gespr. R. Spigt Asd d.d. 29.9.'87 band 3:4)
Ik vr ag waarom Van Praag niet zat in de commissie tot
bestudering van het mensbeeld in de literatuur die in 1964
werd geïnstalleerd. Spigt verteld dat Jan Brandt Corstius
al gauw is afgefallen dat Spigt toen voorzitter is geworden.
Van Praag liet dit over, dit was iets wat hij over liet. Ik
zeg dat er allemaal Neerlandici in zaten. Dat vond Jaap niet
zo belangrijk. Het was een vrij technische affaire, een lief-
hebberij-affaire. Ze wilden wat rapporten publiceren. Een
van die onderwerpen was humanisme en literatuur. Het ging
vooral om literatuur die wat aan het verhard was. Het
was de tijd van Wolkers, G. van het Reve, en toen is in
Socrates de idee opgekomen, daar zat Jaap namelijk niet in.
De Stichting Socrates had allerlei commissies werkzaam en
een daarvan was de commissie literatuur, humanisme en lite-
ratuur. Die commissie kwam regelmatig in Leiden bijeen. In
een van de kamers van de Universiteit met Piet Thoenes. Daar
werden allerlei lui uitgenodigd. Simon Vinkenoog, e.a.
Het rapport was niet onaardig. Het Rapport is in de school
voor Wijsbegeerte in Amersfoort gepresenteerd en toegelicht.
Het was daarheel vol, heel boeiend. Ook Hella S. Haasse zat
in de commissie. de uitgever Bloemena is er geweest. Sierksma.
Eokke Sierksma besprak het hele probleem van literatuur en
projectie. Van Praag was ook nogal ondersteboven van hem.
Hij heeft een schitterend boek geschreven, volgens Spigt.
Die commissie kon niks stuk maken aan het humanisme. Dat
overwoog Van Praag ook steeds. Als hij dacht: daarkan in de
publiciteit of in de politieke akties die we voeren (akties
met politici om iets te bereiken) iets fout gaan, dan zat
hij er bij. Ik constateer dat hij in vertegenwoordigende licha-
men extra nadrukkelijk aanwezig was indien hij dacht dat er
wat binnen te halen was voor het H.V. of wanneer hij wat te
verliezen had. Spigt roept in herinnering dat Mulderije
zei dat humanisten 'stenen voor brood' gaven. Ze waren toen be-
zig met geestelijke verzorging, eerst in het leger te krijgen.
Daar zat Jaap dicht bovenop, want dat vond hij uiterst belang-
rijk. Met de hele geestelijke verzorging bemoeide hij zich hele-
maal mee, met geestelijke verzorging. Nadat Mulderije dat ge-
zegd had, drongen de gemeenschappen erop aan, dat daar tegen
geprotesteerd zou worden. Er zijn toen 4 of 5 grote bijeen-
komsten in het land geweest. Libbe van der Wal en Garnt
Stuiveling hebben daar vurig gesproken, daar tegen. Dat kwam
in de pers, want dat was nog van dik hout zaagt men planken.
Beide waren nogal mannetjes wat dat betrof. Ze hebben heel
hun gram daar welsprekend over uitgestort. De fractie-voor-
zitter van de rooms-katholieken was even tevoren bijna om-
gepraat door Jaap, om in ruil vo r iets anders voor geeste-
lijke verzorging te stemmen. Maar na de grote protestvergade-
ringen in het land, waarbij het hele confessionele zaakje
verschrikkelijk werd omgeschud, kreeg Jaap een uitnodiging om
bij die fractie-leider te komen. Hij zei ik moet je zeggen
Jaap, hierna kan ik het bij mijn achterban niet meer verde-
digen. We zullen een poos moeten wachten. Dit heeft roet in
het eten gegooid. Zie je, zei Jaap, daar kon ik me niet mee
bemoeien, daar kon ik me niet tegen verzetten want de ge-
meenschappen dronger erop aan, maar het had beter niet kun-
nen gebeuren. Ik had mijn geestelijke verzorging binnen gehaald
als jullie je bek hadden gehouden, en er niet zo'n toestand
over hadden gemaakt. Dat was de hele strategie van Jaap.
Hij kon zich jammer genoeg niet overal mee bemoeien, wilde dat
ook niet, hij had zich kunnen verzetten maar heeft dat niet
gedaan. Hij heeft gedacht de gemeenschappen zijn tenslotte
belangrijke lichamen. Die willen dat nou, dat moet het ook
maar gebeuren ook. Van der Wal en Stuiveling zijn goede huma-
nisten, ze moeten het ook maar doen. Maar het schaadt wel.

Eokke Sierk-
sma:rel. pro-
jectie:een
schitterend
boek

Jaap:was er
als het H.V.
wat te winnen
of te verlie-
zen had.

Kwestie 'ste-
nen voor brood'
aktie deed
meer kwaad
dan goed.
(blz. 84)

R.K. fractie-
leider was bij
na om toen de
aktie los bar-
ste.

Jaap: had door-
zien dat de
aktie nadelig
zou zijn
wederzijdse
beïnvloeding
wel, niet één
denkwijze
Spigt: meer neo-
Kantiaan, Jaap
meer politiek
Wat Spigt
v. Jaap leerde
2 stukken van
Spigt die Jaap
beïnvloedden
de postulaten
geen kritiek
v. Spigt
redelijk en
zedelijk: geen
groot verschil
beide orde-
ningsprinci-
pes
def. van
redelijkheid

Jaap was al veel verder op zijn manier met zijn zachte diplo-
matie. Hij had dat doorzien. Hij hield zijn hart vast. Ik noem
de humanistische luisterkring als een voorbeeld waar Van
Praag wel aan meedeelde.
Ik wil weten of er sprake was van wederzijdse beïnvloeding,
zodanig dat ze gezamenlijk op één lijn uitkwamen. Ze zijn niet
op één denkwijze uitgekomen, zoals Van Praag beweerde. Bepaal
niet zegt Spigt. Spigt kreeg de drukproeven toegestuurd van
zijn boek en daar had Spigt een menigte aanmerkingen op. Daar-
van heeft Jaap er vrij veel vanover genomen. Spigt was nog
sterker neo-Kantiaan dan Jaap. Bovendien was Spigt minder
een politiek dier dan Jaap. Dat politieke leven dat kende
hij op zijn duimpje, dat bespeelde hij. Als gedeputeerde was
hij ook een politicus. Er is wel over en weer invloed geweest
op elkaars denkwijze. Spigt heeft van hem geleerd op het ge-
bied van de tactiek, de strategie, geduld, luisteren. Het
standpunt inzake de filosofie van het humanisme stond in de
jaren 60 wel vast. Spigt ontdekte dat Jaap ook die kant uit-
ging. Spigt heeft ontdekt dat hij veel invloed op Jaap had
via dat stuk In Staat van Besef en probleem der waarheid.
Dat heeft Jaap erg aan het denken gezet en leidde tot wijzi-
gingen in zijn kenleer, zijn kentheorie, en zijn opvatting als
humanisme als tragische levensvisie. Die twee dingen zijn
bepaald beïnvloed door Spigt. De mensbeeld discussie is een
hele boeiende geweest. Jaap had daar ook een concept van
met zijn 2 maal vijf postulaten, waar hij tijdens zijn inaugurele
rede nog maar 3 van had. Later werden dat er twee maal vijf.
Deze conceptie vond Spigt wel boeiend. Maar op een bepaalde
manier was Spigt er nooit helemaal tevreden mee, kon hij zich
er niet helemaal in vinden. Maar Spigt heeft zich er nooit
kritisch in verdiept. Hij had zoiets van laat maar zitten het
is niet onaardig. Ik vertel dat Schillebeeckx er ook een
aantal had, zeven in totaal met een andere naam. Spigt zegt:
ze moeten er twee meer hebben natuurlijk. Ik vertel dat er
vroeger de idee was van de mens als redelijk en zedelijk wezen
Dat is het oude vrijdenkersbeginsel volgens Spigt. Ze zijn
van Polak afkomstig. Ik zeg dat Van Praag dat is gaan uit-
werken in de postulaten. Het onderscheid tussen redelijk en
zedelijk is gemakshalve volgens Spigt. Er is niet zoveel ver-
schil tussen. Het redelijke is volgens hem het zedelijke en
het zedelijke is het redelijke. Spigt ziet het verschil niet,
tenzij je redelijk rationalistisch interpreteert. Ik dacht dat
het ene de hoedanigheid en het andere het gedrag betrof.
Zedelijk heeft in hoofdzaak op gedrag betrekking volgens mij.
Redelijk ook volgens Spigt. Je zegt toch als iemand zich mis-
dringt: dat is niet redelijk wat je doet. Redelijk is niet he-
lemaal rationalistisch, niet helemaal de ratio. Het is meer,
breder dan de ratio. Er zit ook niet bewijsbare overtuiging
in. Rede is een begrip dat niet instrumenteel gebruikt moet
worden. Je moet niet spreken over zijn rede, mijn rede, jou
rede. Want dat is een psychologisch begrip. Het moet worden
gebruikt als een systematisch begrip. Redelijkheid is dat wat
weloverwogen, goed getoetst, en voor herziening vatbaar voor
waar gehouden moet worden. Dat geldt precies zo voor goed.
Ik wil met redelijkheid aangeven dat we ons voor onze daden
verantwoordelijk weten. Dat geldt ook voor zedelijk zegt Spigt.
Geen ander wezen ter wereld bezit een zedelijk besef. Wat de
mens onderscheid is redelijk zedelijk. Het is wel goed om in
analyse die begrippen uit elkaar te houden. Zoals Spigt een
stuk schreef over het probleem der waarheid, zou hij een stuk
kunnen schrijven over het probleem van goed en kwaad. Dan
krijg je andere accenten. Maar methodisch kom je ongeveer op
hetzelfde uit, namelijk als ordeningsprincipe. Rede is een
ordeningsprincipe. Redelijk is dat wat weloverwogen voor waar
gehouden behoort te worden. (461)

verv. gespr. P.Spigt Asd 29.9.87 band 3:6)

461
zedelijke en
redelijke zijn
niet alleen
sterk verwant
ze sluiten
elkaar ook in

zedelijk 'en'
redelijk: lie-
ver zonder

mens:redelijk-
zedelijk wezen
een norm, een
mogelijkheid.

ze kunnen el-
kaar niet
schenden

zedelijk besef
gedefinieerd

een sociale
daad is alleen
zedelijk als
het uit de
zed. overtui-
ging voortvl.

de postulaten.
Jaap zelf was
er enthousiast
over en ze
waren wel
bruikbaar

Daar zit het zedelijke al weer in, 'behoort': je komt er nie-
onder uit. Je zegt dat wat weloverwogen voor waar behoort
te worden. Willens en wetens wat waar is als onwaar voor te
stellen is zedelijk te veroordelen. Ik zeg de koppeling met
waarheid niet zo gelukkig te vinden, omdat ieder mens zijn
eigen waarheden voorstaat en die kunnen volstrekt onredelijk
zijn. Ik stel voor een misdrijf in gedachten te nemen. Een
veroordeling vindt plaats op grond van zijn zedelijk gedrag
en de redelijkheid veronderstelt zin van een veroordeling.
Het zedelijke betreft dan het sociale en het redelijke het
individuele. Het zedelijke is toch ook het individuele zegt
Spigt. Door toevoeging van het woordje 'en' wordt de indruk
gewekt dat het volmaakt verschillende gebieden zijn zegt Spigt
En dat ziet hij niet in. Hij stelt het heel dicht bij elkaar.
Spigt ontdekt het 'redelijke' van het over-accent van het ver-
standelijke. Hij zegt niet altijd te kunnen verdedigen wat hij
redelijk vindt. Voor het zedelijke geldt dat eveneens. Ik werp
tegen dat de mens zich door het redelijke van het dier onder-
scheidt. Het zedelijke toch ook, zegt Spigt. De mens is een
redelijk-zedelijke eenheid. Een mens is een redelijk zedelijk we-
zen. Beide termen kun je bijna verwisselen. Er zit zo weinig
licht tussen dat je ze bijna met een koppelstreep moet ver-
binden. Spigt hangt de zienswijze van de mens als een redelijk-
zedelijk wezen wel aan stel ik vast, net als Van Praag. Het
is geen feit zegt Spigt, het is een norm. De aanleg ertoe is
er. De mens als mogelijkheid in het perspectief van de norm.
Een redelijk-zedelijke norm, om de twee kanten van dezelfde
zaak te belichten. Ik vraag of je aan die norm voldoet indien
je slechts aan een van de twee voldoet, omdat ze zo dicht
bij elkaar staan. Ze kunnen elkaar niet schenden denkt Spigt.
Dat verdragen ze over en weer niet. Het ene sluit het andere
in. Een zedelijke daad kan het redelijke verwijt nooit verdragen.
En omgekeerd. Dat is voor Spigt de proef op de som. Ik vraag
of zedelijk gedrag niet aan de normen van alleen de buiten-
wacht kan beantwoorden. Dan ben je niet zedelijk zegt Spigt.
Als het niet volstrekt uit het authentieke zedelijke besef
voortvloeit, als je het doet omdat de mensheid het zo graag
wil, dan heeft het met zedelijkheid geen sodemieter te maken.
Dan is het een sociale daad. Ik werp tegen dat dat op het
vlak van de zedelijkheid ligt. Het zijn sociale daden zegt
Spigt die voortvloeien uit een zedelijk besef: Het wezenlijke
oordeelsvermogen omtrent goed en kwaad, onafhankelijk van
invloeden die zelfs verontschuldigend kunnen zijn, zelfs be-
schuldigend kunnen zijn. Maar iets dat gedaan wordt omdat de
mensen het zo graag willen, is een sociale aktie, een socia-
le daad. Zelfs als het zich op het gebied van de zedelijkheid
bevindt vloeit het niet automatisch voort uit een zedelijke
overtuiging. Ik denk dat daar de verwarring zit. Ik vermoed
dat deze vage scheiding voor Van Praag aanleiding was om te
zeggen: nu ga ik dat eens op een andere manier onder de aan-
dacht brengen. Ik vraag wat Spigt vindt van het feit dat
5 postulaten betrekking hebben op de mens en een overeen-
komstig aantal op de wereld. Dat zegt hij zelf al, dat is een
esthetische zaak, eruptie. Symmetrie. Ik zeg me af te vragen
of je jezelf daarmee niet een tikkeltje ongeloofwaardig maakt
natuurlijk zegt Spigt. Hij gelooft niet dat ze ooit verschrik-
kelijk serieus genomen zijn. Er kon mee gewerkt worden. Je kon
er wel wat mee doen, als je ze zelf wat arrangeerde, en voor-
stelde. Maar letterlijk genomen kon Spigt er weinig mee begin-
nen. Ik stel vast dat hij zich bovendien in een soort geheim-
taal uitdrukte. Meta-taal zegt Spigt. Dat heeft Van Praag
wel geweten, dat dat zo lag. Maar hij vond het zelf geweldig.
Tijdens zijn afscheidscollege kwam hij er in extenso op terug,
maakte hij het tot de kern van zijn betoog. Ook weer uit hoofde
van symmetrie: ik ben er mee begonnen, en ik zal er mee eindigen
ook. (534)

(very. gespr. P.Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 3:7)

34

postulaten:
in hum. kring
deed men er
vaag over.

Spigt over
mensbeeld:ande-
re formulering
dan Jaap

Spigt en Jaap
voor profile-
ring op radio
en t.v.

Jaap profileer-
de meesterlijk,
goede opbouw
waardoor hij
aandacht vast-
hield door goe-
de techniek

Garmt was nog
beter, was
geniaal, ook
als invaller

anecdote Garmt
als invaller

Garmt voor de
radio:werd te
glad, Jaap
bleef charisma
houden

vanuit de
rechter-schou-
der

En dan heb ik er nog twee meer aan de andere kant. Jaap vond het een van zijn grootste vondsten. Ik wil weten of dat in humanistische kring ook zo werd gezien. Nee zegt Spigt. Er werd altijd wat vaag over gedaan. Het was echt Jaap's stokpaardje. Spigt heeft voor het H.O.I. en voor applicatie-cursussen wel cursussen gegeven over het hum. mensbeeld. Hij gebruikte als basis dan Jaap's denkbeelden wel, maar verbouwde ze. Hij gaf er toch bepaalde wendingen aan en verwaarloosde bepaalde dingen, lichtte bepaalde dingen ander toe dan Jaap, zat wel in dat gebied. Spigt was het met hem eens dat hij het in dat gebied moest zoeken, maar kon zijn formuleringen niet pruimen. Ik zeg dat je als je iets van hem gelezen hebt heel moeilijk kunt aangeven wat je hebt gelezen als je zijn woorden niet wil gebruiken. Spigt zegt dat niet gedaan te hebben. Hij hield slechts het stramien aan. Hij gaf dan zijn eigen stramien aan en een eigen interpretatie, toelichting. Spigt kwam dan nooit op twee rijtjes van 5 uit, is niet zo'n symmetrist.

Ik vraag naar de kritiek van Spigt op Jaap's radio-toespraken. Spigt zegt dat hij wel ingenomen was met Van Praag's radio-speeches, er niet zoveel kritiek op te hebben gehad. Hij sloeg de juiste toon aan en hij was het met Jaap eens dat elke uitzending op radio of t.v. iets humanistisch moest hebben. Een uitzending over Maria Callas heeft geen zin, dat kan elke omroep. Het H.V. kan eigen zendtijd juist verdedigen door te wijzen op het eigen karakter. Duidelijk profileren. Duidelijk aanwijsbaar moet zijn: hier zijn humanisten aan het woord. Er moet een toets aan zitten van humanisme en Spigt vond dat Jaap dat altijd meesterlijk deed. Hij pikte vaak dingen uit hoofdbestuursvergaderingen op. Als iemand een heel mooi verhaal vertelde, dan zei hij: mag ik dat zondag gebruiken? Dan gebruikte hij het als inleiding, als climax in zijn verhaal. Jehad elkaar welgeleerd allemaal van je krijg een bepaalde structuur van zo'n 13 minuten radio. Je wist na de 6e of 7e minuut: nu moet ik iets vertellen, om de aandacht weer een gooi te geven. Dat ze mee gaan naar die 13 minuten. Daar had hij een geweldige techniek in. Ik zeg toch te menen dat de ene daar beter in was dan de ander. Garmt Stuiveling was een geniaal man op dat punt geeft Spigt toe. Spigt vindt hem een van de grootste sprekers die hij ooit heeft gekend. Hij was ook een algemene invaller. Op zaterdagavond en zelfs op zondagmorgen, als een vent ziek werd, dan belden ze Garmt op. Garmt zat op de Diependaalse laan. Pal bij de studio's. Hij werd dan opgebeld: Garmt, Jansen is uitgevallen. Hij is ziek. Er moet gesproken worden. -Waar zou hij over spreken? Meestal zei hij dan: ik neem dat onderwerp dan ook. Hij stapte op zijn fiets met vijf aantekeningen op een stukje papier. Hij was de enige die zonder tekst kon spreken. Hij kroop die cel in en hield op de klok af 13½ minuut een speech, architectonisch gebouwd. Dat was niet te geloven aldus Spigt. Vooral als je er bij zat en wist wat de voorgeschiedenis was. Dat je hem zaterdagavond laat had opgebeld, op het punt stond in bed te stappen, en dan ook in bed stapte, de volgende morgen opstond, even een paar aantekeningen maakte en dan op zijn fiets naar de studio(ging). En dat je dan een grandioos betoog kreeg, desnoods over het onderwerp dat de man ook zou behandelen. Hij was wat dat betref een van de grootste radio-sprekers. Maar ook dat zakte in bij het gehoor, het werd op het laatst te glad. En dan was een figuur als Jaap, altijd met dat aarzelende stem-gebruik, het charisma dat er altijd inzat, Spigt zei daarvan: hij spreekt vanuit de rechter-schouder. Zo stond hij ook altijd voor een zaal. Dat charisma zat er altijd in. Hij kon een klein waarheidje 13½ minuut beredeneren, waardoor het gebeiteld zat bij de mensen. Hij hoefde niet altijd een vol betoog. Van der Wal had altijd een vol betoog.

sen, de hoofdzaak kwam to n voor de dag.
590 einde band 3

00
 Het drie_man-
 schap:gelijk-
 waardige voor-
 zitters

alles in over-
 leg en namens
 allen

verklaring drie
 van Breda:
 uiteenzetting
 van twee stand-
 punten met
 tusschen stappen
 door Max voor-
 gelezen

verklaring
 drie van
 Breda

Het driemanschap was een volwaardig gelijkwaardig koppel volgens Spigt. Het was niet zo dat er een eerste, een tweede en een derde voorzitter was. Het waren drie gelijkwaardige mensen die de taken verdeeld hadden. Uit tactische overwegingen trad Max Rood naar buiten op. Maar dan vaak mede geïnstrueerd door de andere twee. Jaap trad op eigen gezag naar buiten op. Hier was elk naar buiten optreden, van alle drie door drie man werd bepaald. Het werd eerst gezamenlijk besproken. Wanneer Spigt naar Den Haag ging om in een hoorzitting over radio en t.v. te praten, dan was dat van te voren doorgepraat. Met Rood samen was de pleitnota gemaakt. En zo ging het overal. En trad op in commissie van het Presidium stel ik vast en niet meer namens zichzelf zoals Van Praag dat deed. Het was een triumphiraat volgens Spigt. Er werd ook teruggerapporteerd. Men was aanspreekbaar, schoot elkaar te hulp. Ik zeg dat nooit zo gezien te hebben.

Spigt haalt het feit van de drie van Breda aan. Van Aert wilde toen de vrijlating bewerkstelligen. In het hoofdbestuur was daar over verschil van mening, heel diepgaand. De twee juristen, Bert Schwarz en Max Knap, en anderen vormden een blok en Rood en anderen aan de andere kant: het liep gelijk op. Er waren er die zeiden: ze moeten maar vrij en dat uit rechtsoverwegingen: als de straf geen zin meer heeft moet hij beëindigd worden. Anderen hadden andere denkbeelden. Ze zeiden: dat heeft met het eigenlijke strafrecht niets te maken. Het is een verwijdering uit de maatschappij, wegens onoverzienbaar wangedrag, dat helemaal buiten alle normen van recht en onrecht valt. Het is een schuld die we op ons geladen hebben: we hebben ze niet geliquideerd toen de oorlogssituatie nog heerste. We hebben ze toen gegratieerd. Of: ze zijn gegratieerd. We zitten daarmee en moeten dat tot het einde dragen. We hebben ze veroordeeld tot uitsluiting uit de samenleving wegens hun gedrag. Toen wilden ze een verklaring, waarop Spigt voorstelde dat hij zich met Casper Vogel zou begeven naar boven. Wetende dat ze sterk verdeeld waren en gevoel voor elkaars standpunt hadden, de hele discussie gehoord hebbende. In de Stem van het H.V. staat de verklaring, één van de mooiste verklaringen die er ten slotte uitrolde. Daaruit kwam naar voren dat respecterende elkaar deze twee standpunten mogelijk waren. De lagen waar over men het eens was werden genoemd. Ook waar de splitsing begon op te treden werd genoemd en voor welke keuze ze stonden. Daar wilde het bestuur geen beslissing in nemen omdat die niet genomen kon worden. Maar de verklaring noemde het hele gamma waarover men het eens was. In de verklaring werd op de overheid een beroep gedaan rekening te houden met al die stemmen, die in de verklaring heel realistisch werden vertolkt. Toen was het de vraag wie het voor de radio zou uitspreken. Spigt had hem gemaakt met Casper Vogel, met hulp van het hoofdbestuur later beneden. Spigt zei: ik vind dat Max Rood hem moet uitspreken, juist omdat hij een tegenstander van het loslaten is, hij is een jood, hij heeft verschrikkelijk veel meegemaakt. Hij zou hem moeten uitspreken. Het is niet precies zijn standpunt, maar hij gaat accoord met het standpunt. Hij kan het begrijpen. Max was ontzettend ontroerd en dankbaar voor het vervullen van deze symbool-functie. (101) Het hoofdbestuur viel Spigt direct bij: ja Max, dat moet jij doen en dat ontroerde Max. Hij heeft het ook gedaan. Spigt vond het een van de mooiste verklaringen door de nuances. Het H.V. heeft er een brief over gekregen van de Minister van Justitie, die zijn dank uitte voor het gamma van stellingnames, die toch convergeerden in een duidelijke aanwijzing waar tussen ten slotte de beslissing zou moeten vallen. (114)

verdienste
v.d. verkla-
ring:pyramide
v. oordelen

op Jaap's radio
praatjes had
Spigt geen
kritiek

Hij hield ter-
dege rekening
met iedereen
in zijn praat-
jes

Stuiveling:
adviseur voor
het gespr.
woord bij de
VARA

H.V. kende een
radio-cie:
functionaris-
sen en Rood,
Bijleveld,
Spigt

werkwijze radio
cie

(verv. gespr. P.S. Spigt Asd 29.9.87 band 4:2)

De idee was de ene partij de andere te doen begrijpen als de beslissing zou vallen, nadat ze het op zoveel punten eens waren. Dan is het iets wat zo diep uit een overtuiging voortvloeit dat het niet meer te beredeneren is. Daar moet je verbied voor hebben. Ik zeg dat wel humanistisch te vinden. Spigt vond het een van de mooiste verklaringen. Ik: omdat het zo zuiver humanistisch was. Ja zegt Spigt. Hij vond dit een van de prachtigste processen van oordeelsvorming. Van Praag speelde er overigens geen rol in. Het was het produkt van het complete hoofdbestuur. Allerlei mensen hebben nog herinneringen aan de discussie die heel hoog liep, maar tenslotte steeds uitzuigend, hen uit deed komen op een pyramidebouw.

Van kritiek op van Praag's radio-praatjes heeft Spigt geen herinnering. Misschien wel op details. Maar geen principiële of omvangrijke valabele bezwaren. Van Praag deed het altijd voortreffelijk, al zou Spigt het zelf niet zo gedaan hebben. Standpunten, waarmee Spigt het niet eens zou kunnen zijn kwamen er niet in voor. Dat was een van Van Praag's grote kwaliteiten: een van zijn grote kwaliteiten was dat hij heel goed wist te onderscheiden van: houd ik nu voldoende rekening met mijn mede-hoofdbestuursleden. Kan dit. Kan ik dit persoonlijk doen of niet. Daar was hij heel sterk in. Desnoods belde hij iedereen er over op, zat hij een hele avond aan de telefoon. Desnoods wel.

Ik vraag of de tijd waarin radio-praatjes aan Stuiveling werden voorgelegd vooraf ging aan de tijd van de radio-commissie. Ja zegt Spigt. Dat was namelijk in de tijd dat het H.V. zendtijd van de VARA kreeg. De VARA had in die tijd een man zitten voor het gesproken woord in de organisatie van de VARA, die de mensen uitnodigde om wat te doen, de teksten opvroeg de teksten bekeek, hoofdzakelijk op de techniek, of het wel een radio-praatje was, dat was Stuiveling. Hij was namelijk adviseur voor het gesproken woord bij de V.A.R.A. Dat was zijn baan. Aangezien hij adviseur was voor het hele gesproken woord bij de V.A.R.A. Er was een radio-commissie (er was nog geen t.v.) en het H.V. kende ook een radio-commissie. Daarin zaten 2 of 3 mensen uit het H.V. met enkele hoofdbestuursleden er bij, Rood, Bijleveld en die kwamen maandelijks, twee maandelijks of drie maandelijks bijeen. Ze hadden een kaartenbak met namen van potentiële sprekers, en onderwerpen. Ze maakten voor de komende maanden een lijst van mensen die wel in aanmerking kwamen om te speechen. Die lijst ging naar Stuiveling, bij de V.A.R.A. Stuiveling ging via de mensen administratie van de VARA de mensen uitnodigen en hij pleegde dan overleg. De tekst kwam bij de VARA binnen. Garnt bekeek het en belde je soms op om te vragen of je dit of dat niet anders zou zeggen. Het valt daar een beetje dood. Of: hij is twee minuten te lang, of drie minuten te kort. Het was gewoon zijn baan, als adviseur voor het gesproken woord. Hij deed dat voor alle gesproken woord, dus ook voor het H.V. Dat kwam het H.V. erg goed uit. Later kwam de radio en t.v. commissie. Daarin zaten de functionerende mensen van de radio en t.v. diensten, met Caspar Vogel als hoofd, en minstens één hoofdbestuurslid, Spigt. Spigt was voorzitter van de radio en t.v. commissie. Theo Polet was functionaris voor radio en t.v. en zat er ook in. Vandaar dat beide naar Den Haag zijn geweest, naar de Raad van State (uitbreiding zendtijd bepleiten) en hoorzitting Tweede Kamer. De commissie kwam maandelijks bijeen. Dan werden de versch. programma's gepland, met de maker ervan er bij die hun plannen presenteerden. De commissie kwam dan met suggesties. Zo werden de programma's opgebouwd. Ze werden achteraf geëvalueerd. Jaarlijks werd een radio- en t.v. nota geproduceerd. (200) voor het hoofdbestuur, waarin plannen stonden en op kritiek werd

(verv. gespr. P. Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 4:3)

radio-cie: een
adviserende
taak

Het Verbond maakte dus een lijstje op met mensen die ze er graag voor wilde hebben. En Stuiveling kreeg dat voor de VARA en ging er met een fytse kam doorheen. Hij kon bellen met de commissie omdat hij twijfels had t.a.v. de kwaliteit van de voorgestelde spreker. De commissie had een adviserende taak.

Spigt's rol
bij Jaap's den-
ken over de
dood: geen

Ik vraag naar kritiek van Spigt op Van Praag in Rekenschap. Ik wil weten of die betrekking had over het denken over menselijke vrijheid, de dood en de omgang daarmee. Ik zeg dat de dood in Van Praag's denken een marginale plaats innam. Ik dacht dat onder invloed van Spigt's kritiek het meer de kant van Leo Polak opging: le sens de la mort, 1928. Het leven door de dood zegt Spigt. Als je het verdient dan leef je door na de dood. Spigt zegt er nog eens een rede over gehouden te hebben op een congres. Er is een brochure over uitgekomen. Ik zeg het uit Rekenschap te kennen. Daaruit kwam als nieuw element naar voren het in onze cultuur zo sterke weghouden van de dood. De rede van Spigt werd na de periode van Praag gehouden. Het was een soort uitdaging op een presidium vergadering. Er zou een congres komen en op versch. congressen zijn sprekers geweest. Toen werd gezegd: we zouden zelf eens iets moeten doen. Gewoon, vanuit ons zelf. Daarvoor zouden we een gewoon, maar wel extreem onderwerp te pakken moeten nemen. Toen werd aan Spigt gevraagd over leven en dood te praten. Hij heeft er eerst over nagedacht en toen besloten het te doen, al had hij er geen uitgesproken mening, wel een mening over. Dat is nogal ingeslagen. Ik zeg te veronderstellen dat Van Praag onder invloed daarvan zijn zienswijze over de dood heeft uitgebreid en verdiept: het leven dat in zijn tijdelijkheid waardevol is, dat kan Spigt zich niet herinneren. In Grondslagen verwijst Vzn Praag naar de vertaling van le sens de la mort van Polak (zie Grondslagen: 253).

rede van Spigt
over de dood:
sloeg in

in grondsl.:
verwijzing naar
Polak

Spigt's rol:
geen

Spigt herinnert zich ook het tegendeel. Hij herinnert zich niet dat hij daar iets fundamenteels te berde heeft gebracht tegen Jaap in. Ik zeg geen ideeënstrijd, maar een aanvulling te vermoeden. Spigt zegt dat er geen sprake van geweest is dat hij bijv. tegen Jaap gezegd heeft dat hij eens kennis moest nemen van wat er op dat terrein als aan voorwerk was verricht. Ik merk op dat het begrijpelijk was dat Polak over vergelding nadacht als buiten-kerkelijke. Vergelding in zijn zin bedoeld zegt Spigt. Aangezien je als buitenkerkelijke niet rekent op de steun van een opperrechter later, is het verwonderlijk dat juist de kring van godsgelovigen volgens mij sterk hecht aan vergelding hier op aarde. Ik zou willen weten waarom de ongelovige Van Praag zich zo weinig met dit vraagstuk bezig hield. Spigt zegt zich er veel meer mee bezig te hebben gehouden. Maar Spigt was volgens mij wel en Van Praag niet een leerling van Polak. Spigt is vooral in zijn jeugd sterk door Polak beïnvloed. Vooral onder invloed van Fos, later van Cassirer, heeft hij zich er volstrekt van losgemaakt. Toch vindt hij zijn 'Zin der vergelding' nog steeds een grandioos boek, op een bepaalde wijze geïnterpreteerd. Met een grandioze gedachtengang. Die belangenharmonisering. Maar het is theorie. Een theoretische achtergrond van het recht. De realisering er van is verschrikkelijk moeilijk. Maar theoretische bezinning moet wel plaats vinden voor er recht wordt gesproken, al is het maar de vraag of het te realiseren is. Daar heeft Jaap zich niet mee bezig gehouden. Hij is meer literair dan juridisch bezig geweest. Zijn rechtskundig denken was niet sterk, rechtsfilosofisch denken. Polak was rechtsfilosoof. Als privaatdocent in Amsterdam is hij rechtsfilosofisch begonnen, later in Leiden, daarna weer in Groningen. Toen werd hij gewoon filosoof. (309)

Spigt: na Polak
beïnvloed door
Fos en Cassirer

Zin der Vergelding
moeilijk realiseer-
baar

Van Praag:
geen rechts-
filosoof

Spigt herinnert zich ook het tegendeel. Hij herinnert zich niet dat hij daar iets fundamenteels te berde heeft gebracht tegen Jaap in. Ik zeg geen ideeënstrijd, maar een aanvulling te vermoeden. Spigt zegt dat er geen sprake van geweest is dat hij bijv. tegen Jaap gezegd heeft dat hij eens kennis moest nemen van wat er op dat terrein als aan voorwerk was verricht. Ik merk op dat het begrijpelijk was dat Polak over vergelding nadacht als buiten-kerkelijke. Vergelding in zijn zin bedoeld zegt Spigt. Aangezien je als buitenkerkelijke niet rekent op de steun van een opperrechter later, is het verwonderlijk dat juist de kring van godsgelovigen volgens mij sterk hecht aan vergelding hier op aarde. Ik zou willen weten waarom de ongelovige Van Praag zich zo weinig met dit vraagstuk bezig hield. Spigt zegt zich er veel meer mee bezig te hebben gehouden. Maar Spigt was volgens mij wel en Van Praag niet een leerling van Polak. Spigt is vooral in zijn jeugd sterk door Polak beïnvloed. Vooral onder invloed van Fos, later van Cassirer, heeft hij zich er volstrekt van losgemaakt. Toch vindt hij zijn 'Zin der vergelding' nog steeds een grandioos boek, op een bepaalde wijze geïnterpreteerd. Met een grandioze gedachtengang. Die belangenharmonisering. Maar het is theorie. Een theoretische achtergrond van het recht. De realisering er van is verschrikkelijk moeilijk. Maar theoretische bezinning moet wel plaats vinden voor er recht wordt gesproken, al is het maar de vraag of het te realiseren is. Daar heeft Jaap zich niet mee bezig gehouden. Hij is meer literair dan juridisch bezig geweest. Zijn rechtskundig denken was niet sterk, rechtsfilosofisch denken. Polak was rechtsfilosoof. Als privaatdocent in Amsterdam is hij rechtsfilosofisch begonnen, later in Leiden, daarna weer in Groningen. Toen werd hij gewoon filosoof. (309)

(verv. gespr. P. Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 4:4)

Van der Wal:
hing ver-
geldingsge-
dachte aan;
Van Praag
liet het dus
zitten

Polak gebruikte 'vergelding' in de werkelijke betekenis van het woord, n.l. verwisselen, te gelde maken, in middelen zetten, belangen harmoniseren. Ik zeg het een grandioze gedachte te vinden. Spigt ook. Maar zeg ik bij Van Praag vind je het niet terug. Bij Libbe van der Wal zat het sterk volgens Spigt. Hij was een leerling van Polak. Dat Van Praag het niet oppikte lag er aan dat het werd vertegenwoordigd in het H.V. en dan liet hij het zitten. Ik zeg dat hij zich wel bezig hield met het terugzetten van de mensen straks in de samenleving. Dat was typisch voor Van Praag de geestelijke verzorging, de nazorg. Dat was een sociaal probleem. Daar was hij sterk in.

de vrijheid:
vooral in art
over Sartre
door Jaap
uitgewerkt

Het andere punt waarbij ik kritiek van Spigt op Van Praag veronderstelde was dat van de vrijheid. Daarover heeft hij zich volgens Spigt het meest nadrukkelijk uitgesproken in het stuk in Rekenschap over Sartre. Het Kiezen van de Keuze. Daar heeft Van Praag een hele zomervakantie aan gespendeerd om 'Etre et le Néant' te bestuderen. Hij heeft er vrij veel over gepraat. Spigt had er niet zoveel fiducia in, in de filosofie van Sartre. Er zitten heel veel kromme redeneringen in. Maar van Praag was heel sterk onder invloed van Sartre. Hij heeft althans een periode gehad waarin hij sterk onder zijn invloed was. Het kiezen van de keuze. Teruggeworpen op je vrijheid. Die vrijheid is verantwoordelijkheid. We zijn gedoemd tot vrijheid. Dat is een typische term van Sartre: gedoemd tot vrijheid. Gedoemd, bijna verdoemd tot vrijheid. Ik zeg: en parallel daaraan gedoemd tot besef. Dat verband legde Spigt.

Van Praag:
sterk onder
Sartre's in-
vloed geweest

Spigt:tragi-
scher visie
en dacht an-
ders over vrij-
wil

Dat is veel tragischer zegt hij. Want het is het gevolg van vrijheid, dat je de gevolgen gaat beseffen en dat is tragisch. Ik zeg dat de mens in beide gevallen tot slachtoffer van omstandigheden wordt gemaakt. Ja, zegt Spigt, maar je doet er zelf zoveel nog aan. Die zorg krijg je doordat je er niet buiten staat. We liggen wakker van het inexcusabele. Ik zeg begrepen te hebben dat de hoofdkritiek van humanistische zijde op Sartre was het buiten beschouwing laten van de menselijke wil. In de zienswijze waarin de mens gedoemd is tot het ene of veroordeeld is tot het andere spreekt een sterk fatalisme. Dat is zo volgens Spigt. Dat was zijn bezwaar tegen Sartre, dat fatalisme. Cassirer zegt het heel duidelijk.

Cassirer:
we handelen
naar de vrij-
heid toe

Hij zegt: we handelen niet van de vrijheid uit, maar naar de vrijheid toe. Een bijzonder fraai geformuleerde zin, hoe duister hij ook lijkt. Wezenlijk zijn we niet vrij, we handelen naar de vrijheid toe, alsof we vrij zijn. Je kan nog zo zeggen dat alles gedetermineerd is, dat een daad hier en nu is voorbeschikt in onderlinge invloeden en erfelijkheidsfactoren waardoor de daad werd gesteld. Toch krijgt de dader het gevoel dat hij het op dit moment kan laten en kan doen. Dat beide, zowel het laten als het doen een verantwoordelijkheid inhoudt, waarde dader voor verantwoordelijk is. We handelen niet van de vrijheid uit, maar naar de vrijheid toe. Ik vraag of Cassirer dat in een bepaald boek uiteenzet. Eigenlijk zou dat in al zijn werk staan. (Hij maakte een gebaar naar zijn boekenkast waar tien lijvige werken van Cassirer staan). Een aantal dingen daarvan zijn bijzonder volgens Spigt. Twee, die tevens historische kennis vertegenwoordigen. Zijn 'Philosophischer Aufklärung' (Tubingen 1932 vlgens Grondsl.:247 dat is een grandioos boek. Of het vertaald is weet Spigt niet. Dat is een geschiedenis van de Verlichting. Alle figuren komen er in voor. Ze worden op hun ideeën en denken getoetst en doorgelicht. Een tweede belangrijk boek is 'Individuum und Kosmos' in der Philosophie der Renaissance' (Leipzig 1927 ibid:246) Daarin komt Cusanus voor, waar Jaap erg op gesteld was. Ik zeg dat in 'Individuum und Kosmos' misschien het religieuze van Van Praag misschien zit. Beide zijn historisch boeiend. Zijn hoofdwerk: Philosophie der symbolischen Formen. (Berlijn 1924 ibid, 255) (390)

hoofdwor-
ken
Cassirer

Het laatst genoemde boek bestaat uit drie delen. Filosofie van de symbolische vormen. Alles is symbool. Het is een neo-Kantiaans denkbeeld, die uitgaat van de grondstelling wij richten ons niet naar de dingen, maar dedingen richten zich naar ons. Dat is de 'Umwälzung' van Kant. Hij rekende daarmee af met het naïef realisme van zijn voorgangers die beweerden dat wat wij in ons hoofd hebben de afspiegeling is van de dingen zoals ze zijn. Hij zegt: dat is niet waar. De dingen zijn zoals wij ze denken. Ik zeg dat het een idealistische variant daar op is. Dat is het idealisme van Kant. Iets is pas dat wat het is, in het kader van een heldere theorie. Een feit is pas een feit in het kader van een theorie. Een asbak is pas een asbak in het kader van de theorie dat we rekenen, dat rook als teweeg brengt, dan heeft een asbak pas zin. Want een asbak 'an sich' kan net zo goed een vaas voor bloemen zijn, een ding om achter een deur te leggen, opdat hij niet dicht valt. Een asbak wordt pas een asbak in het kader van een theorie rondom het roken. Dat creëert in feite logisch de asbak. De asbak is een asbak in het kader van een theorie. Het is niet zo dat we een asbak vinden en de as erin leggen. De asbak wordt gecreëerd, op grond van een theorie. Een vork is een vork in het kader van een theorie rondom eten. De idee ging vooraf aan de realiteit. Ik merk op dat het een kritiek is op de gedachte dat de materiële cultuur de asbakken als logisch voortvloeiend uit een ontwikkelingsgang, waarmee ons bewustzijn een gelijkmatige ontwikkelingsgang doormaakt, die bijv. het begrip van een asbak mogelijk maakt. Ja zegt Spigt. De idee is aan de realiteit vooraf gegaan. Plato zei: de idee redt de realiteit. Het feit wordt door de idee gered. Ik zeg dat de hamvraag is wat is er eerst: de idee of het feit. De idee aldus Spigt. Het hele samenstel van behoefte, middelen, proberen, kijken, hoe doen we het, en dan ontstaat het feit. Ik zeg dat Van Praag dat zo gedacht kan hebben, gezien zijn idee over de keuze. De keuze van de keuze. Dat was overgenomen door Sartre. Door Cassirer was hij sterk beïnvloed zegt Spigt.

Een andere grote was Pos, van wie Van Praag en Spigt leerlingen waren. Als je een college van Pos inging, dan zag je Pos over het bruggetje bij de Oude Zijds Voorburgwal komen, met zware tassen, een lange grote man, hij liep wat gebogen. Hij ging dan de poort in, in de Universiteit, de collegezaal in en die was vrij bezet, en dan pootte hij ze neer op de grond, en ging dan aan het tafeltje zitten, en zei dan dames en heren ik wou vanochtend met U bepraten het existentialisme van Sartre, in grote trekken, vooral in zijn herkomst. Er kwam geen boek uit die tas. En dan begon hij heen en weer te lopen. Dan zei hij: ik heb onlangs een boek van Nifflerink over Sartre gelezen, dan ging hij daar wat op in. En dan ging hij redeneren. Dan liep hij gewoon hardop te redeneren. Aanvankelijk zat je trouwhartig aantekeningen te maken. Maar op een zeker moment maakte je geen aantekeningen meer want je zat erin, je volgde de redenering. Je zag hoe de redenering er dingen bij sleepte, even stil stond, even iets herzag, dat klopt niet helemaal waar is de fout gemaakt in de redenering, oh, daar is die weg ingeslagen, die liep dood. Op een zeker moment dacht je ik maak hier de totstandkoming van een oordeel mee. Ik woon hier de totstandkoming van een oordeel bij. Nu zie ik hoe je oordeelt, hoe je denkt. Dat was zo ongelooflijk imposant. Daarvan was je helemaal vervuld.

Ik vraag om een voorbeeld van de totstandkoming van een oordeel. Een voorbeeld zou Spigt noemen de zin van Cassirer: we handelen niet van de vrijheid uit maar naar de vrijheid toe. Dat ging hij dan uitleggen. En hoe je zag dat alles natuurwetenschappelijk gedetermineerd moet beschouwd worden. Er is geen licht tussen de dingen. Het toeval bestaat niet, in feite. Het zijn alleen kruisingen van causale reeksen, dat noemen we toeval. (456)

Cassirer: alles is symbool; de dingen richten zich naar de mens volgens Kant

een ding bestaat pas in een theorie (idee)

Kant's idealisme: de idee aan de praktijk vooraf

kiezen van de keuze: verwante zienswijze

Pos: ken-schets

Pos: uiteenzetting van totstandkoming v.e. oordeel

56 Als Spigt besluit bloemen te kopen en op straat een bloempot
Pos zijn denk- op zijn hoofd krijgt doordat een mevrouw een bloempot uit het
wijze a.d.h.v. raam duwt tengevolge waarvan Spigt overlijdt, dan is dat toe-
een voorbeeld val. De twee causale reeksen, n.l. van Spigt om bloemen te
over 'toeval' gaan komen en de andere die de mevrouw deed besluiten de venste
en verantwoor- bank schoon te gaan maken waarbij de bloempot viel, hebben stuk
delijkheid voor stuk elementen die in elkaar passen, ze volgen op elkaar.
Ze kruisen elkaar, maar beide reeksen zijn gedetermineerd. Allee
het kruisen van gedetermineerde reeksen noemen we toeval. We
handelen dus niet vanuit een vrijheid. We kunnen geen inbreuk
maken want ook die inbreuk is gedetermineerd, voorbereid, ligt
in een reeks. Maar dat doet er niets aan af, dat we ons vrij
voelen. We hebben het bewustzijn dat we iets goeds en iets kwaads
kunnen doen, en dat we ons daarvoor verantwoordelijk voelen. Met
een voorbeeld van Leo Polak uit de rechtspraak: er staat een
man voor de rechter, hij wordt veroordeeld en krijgt het laatste
woord. De eis is gesteld, hij krijgt het laatste woord voor de
veroordeling volgt. De verdachte zegt: "ja edel-
achtbare ik heb nu de eis gehoord, ik heb nu eenmaal een rot
karakter. De rechter zegt: nee meneer, U vergist U, U bent een
rot karakter. Aan de verantwoordelijkheid van ik ben het die het
doet, kun je je niet ontworstelen. Je weet dat je het doet en
hoewel je weet dat het allemaal in causale reeksen ligt opge-
sloten, stelt de mogelijkheid van het stellen van een daad je
voor een keuze. Alle gevolgen zijn voor de betrokkene, die het
kan doen en laten. We handelen dus niet van de vrijheid uit maar
naar de vrijheid toe. Zo praatte Pos bijvoorbeeld zegt Spigt,
alleen veel indrukwekkender dan hij het deed. Zo dacht je: nu
gaat me een licht op, dingen die ik niet begreep zijn nu in een
den dingen formule te pakken. Je zei: ik kan geen betere formule bedenken.
formuleerbaar Wel een langere. Ik zeg dat ik in het voorbeeld de keuze tussen
het zijn van een goed mens en een slecht mens geen reële vindt.
Het oordeel over het wel of niet goed zijn van een mens wordt
door buitenstaanders geveld. Spigt zegt dat de ethiek, de
wetenschap der moraal, in het leven wordt geroepen door de
constituerende begrippen. De vragen die worden gesteld vanuit
Pos en ethiek een bepaalde hoek. Dat constitueert een wetenschap, dus ook
de ethiek. Een begrip in de ethiek is niet de verantwoordelijk-
verantwoor- heid, maar het verantwoordelijkheidsgevoel. Dat is het begrip
delijkheid en der ethiek. De mensen voelen zich verantwoordelijk. Het begrip
besef verantwoordelijk zijn is natuurwetenschappelijk van aard eigenlijk.
In de morele beoordeling hebben we met gevoelens te maken als
je het ethisch beziet, gevoelens van goed en kwaad, gevoelens
van verantwoordelijkheid, het besef daarvan, het bewustzijn daar-
van, in natuurwetenschappelijk zinsverband. In de wetenschap van
de huisarts bestaat een minderwaardigheidsgevoel niet. Bij de
psychiater kun je niet artrose laten behandelen. Dat is geen
begrip, het bestaat in zijn wetenschap niet. Hij kan er niet mee
werken als psychiater. Het gaat er daarom niet om of we verant-
woordelijk zijn, dat is een natuurwetenschappelijke vraag, essen-
niet om of we tieel voor de ethiek is dat de moraal een verantwoordelijkheids-
verantwoorde- gevoel kent. Om dat verantwoordelijkheidsbesef kun je niet heen.
lijk zijn maar Daar gaan mensen aan kapot, en daar triomferen mensen in.
om het besef Ik stel vast dat hij de verruiming van verantwoordelijkheid heel
nadrukkelijk poneerde. Wezenlijk is verantwoordelijkheidsgevoel,
maar we zeggen verantwoordelijkheid, als we bedoelen het besef,
bewustzijn, de verantwoordelijkheid op zichzelf is geen punt.
in de moraal. Het is geen begrip. Ik zeg te vermoeden dat Van
Praag's nadruk op menselijke verantwoordelijkheid hier ook in
terug te vinden is. Het kwam van Pos. Een beetje onzuiver van
terminologie. Hij zou niet over verantwoordelijkheid moeten spre-
ken maar over verantwoordelijkheidsbesef. Ik veronderstel dat vo
Pos het verschil tussen verantwoordelijkheid en verantwoordelijk-
heidsbesef heel wezenlijk was. De scheiding der wetenschappen
zeker aldus Spigt. (522)

(verv. gespr. P. Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 4:7)

Het gaat om de scheiding der disciplines. Over verschillende betekenissen van het woordje 'dat' weet Spigt niets. Ik vraag of hij zich met de nuance bezig hield. Volgens Spigt niet. Hij was geen 'zeikerd'. Bonger heeft hem langer gekend. Hij was wel in hart en nieren een filoloog. Hij had een sterk gevoel voor taal-nuances. Voor spelen met de taal. Van Praag schreef slecht. Spigt heeft in zijn drukproeven en teksten voor Rekenschap heel slecht geschreef wat verbeterd. Pos kon daarentegen schitterend schrijven. Spigt heeft in Rekenschap een herdruk afgedrukt van Pos zijn essay over de drie fasen der moraal. Daar heeft Pos het over het humanisme, het is heel mooi. Hij debatteerde daar met Libbe van der Wal. Libbe had in het tijdschrift voor wijsbegeerte een stuk over zijn opvatting van de ethiek geschreven. (onderbreking) in het tijdschrift de Nieuwe Stem van april 1950 vond de discussie plaats tussen Libbe van der Wal en Hendrik Pos. Over humanistische waardefundering. Ze polemiseerden naar de vorm in het geheel niet met elkaar, noemden zelfs elkaars naam niet. Van der Wal betoogde dat het beginsel der objectiviteit als norm der zedelijkheid geen nadere fundering gedoogde, Pos voerde lapidair aan dat een humanisme dat met zijn relativisering blijft staan voor de objectiviteit als laatste grond, en weigert het geworteld zijn van de eigen grond in de historie te laten aanwijzen en te erkennen, dat zulk een humanisme onderontwikkeld moet worden geacht. Het loopt het gevaar de geseculariseerde dubbelganger van de kerkelijke levenshouding te worden. Die discussie is heel belangrijk geweest. De discussie is gevoerd inde Nieuwe Stem. (571), april en mei 1950. Jaap stond aan de kant van Pos. Daar in ligt de grond voor de waardefundering van Jaap. Toen Spigt het herdrukte was Jaap enthousiast.

colleges Pos Pos gaf een algemeen college: algemene filosofische begripsbepaling, begripsbesef. Hij heeft een college gegeven over Descartes, Sartre, die waren heel belangrijk. Dankkwam de hele filosofie ter sprake in zijn college. In het algemene college gaf hij alle mogelijke begripsbesef. Allerlei begrippen uit de filosofie werden doorgelicht, toegelicht, 590 einde band 4

conferentie
Driebergen
jaren 60: wegen
zoeken tot
samenwerking
(o.a. samenw.
sch.) o.a.
prof. Berk-
hof

conferentie
door Jaap af-
gebroken

corresp. Jaap
en prot. zen-
dingsprof.

Med. Gesp.
Centrum: de
ervaring van
Spigt

H.O.I.: heeft
Jaap voor ge-
vochten t.a.v.
subsidiëring

Jaap en de
wet gelijke
behandeling
van nu

Prof. Berkhof was een sleutelfiguur voor de protestants-christelijke kant. Er zijn vrij veel principe-besprekingen gevoerd met dominees, in een conferentie-oord bij Zeist, Driebergen. Dat heeft zich over jaren uitgestrekt, in de jaren 60. Daar was Spigt ook verscheidene keren bij. Ik vraag of hij daar nog wat van kan vertellen. Hij weet er nog maar weinig van. Het ging erom wegen te zoeken, want een principiële overeenstemming kon met hen niet bereikt worden. Wegen zoeken tot samenwerking. Een van de objecten was de samenwerkingsschool. Er waren er onder die op een zeker moment een blokade gingen opwerpen, terwijl de afspraak was: we praten met elkaar opdat we in onze eigen kringen dat idee kunnen verdedigen, opdat we tot een samenwerkingsschool komen, op grondslag van die humaniteit. Toen heeft Jaap op een zeker moment die besprekingen afgebroken. Het ging nog onder leiding van die oude prof. van prot. christelijke huize, de zendingsprofessor. Met hem heeft Van Praag een uitvoerige correspondentie gehad, die moet zich nog bij Mart van Praag bevinden. Daar moeten de brieven van de protestantse zendingsprof. nog bij zijn. Jaap heeft het toen afgebroken omdat hij zei: jullie verzaken je afspraak. Dan valt er verder niet te praten. Als jullie het verdommen omdat wat we hier overeen komen in eigen kring te verdedigen, is het zinloos om hier bij elkaar te komen. Als jullie ons dan nodig hebben moet je ons maar een keer vragen. Wij hebben jullie nu gevraagd. Wij zijn niet meer te spreken zo op het eerste gezicht. Dat is toen vrij abrupt geëindigd. Berkhof zat daarbij. Hij zou zich er veel meer van herinneren omdat het zijn club was. Het speelde zich af van vrijdagavond tot zaterdagmiddags. Er zaten ook vertegenwoordigers in het Gesprek Centrum. Daar zaten humanisten in om een vinger in de pap te hebben bij de rapporten van het Gesprek Centrum. Spigt heeft in verscheidene van die clubs van het N.G.C. gezeten. Soms heel moeilijk. Met Wim van Dooren zat Spigt in de gespreksgroep de religieuze projectie, over de projectie zelf. Daarin zaten ook professor van der Horst, een Utrechtse professor en psychiater Bankovsky, een zwaar koppel van Christelijke huize, en katholieke huize. Spigt en Wim van Dooren zaten daar ook in. Wim van Dooren vond het alleen maar lollig. Spigt heeft hem daar weleens over aangesproken 's avonds in de slaapkamer: zeg Wim je moet wel een beetje mee gaan doen, ik zit er helemaal alleen voor tegen die gasten. -Het gaat toch goed. Ik vermaak me buitengewoon. Je pakt ze lekker. Hij was een beetje lacherig. Ik zeg dat dit het terrein was waar Jaap heeft zitten manoeuvreren in de sfeer van de Nederlandse samenleving, waar de verdraagzaamheid veel meer gemeengoed begon te worden. Het is daar ontstaan volgens mij. Met de mondigheid van de humanisten en ongelovigen volgens Spigt, en de erkenning van de volwaardigheid van het humanisme als levensovertuiging in de maatschappij. Het zijn elementen van zijn opbouw-werk volgens Spigt, die hier stukje bij beetje worden opgebouwd, in de I.H.E.U., in het H.I.V.O.S., het H.O.I. In het H.O.I. heeft hij ook veel gedaan. Daar was hij leraar voor eigen parochie zeg ik. Hij is stimulator geweest t.b.v. de erkenning van het H.O.I. als onderwijsinstelling zegt Spigt, gesubsidieerde onderwijsinstelling. Daar heeft Jaap enorm achteraan gezeten. Hij vond dat buitengewoon essentieel, een opleidingsinstituut. Spigt vraagt zich af wat Van Praag zou vinden van de nu zo sterk in de belangstelling staande Wet op de Gelijke Behandeling. Als er een gereformeerde meneer zou solliciteren naar de baan van hoogleraar Humanistiek. Mag hij dan worden afgewezen? Volgens Spigt wel. Die mot ik niet. Dat noemt Spigt in navolging van Abraham Kuyper: de soevereiniteit in eigen kring. Ze kunnen van een bestuur v.e. hum. opleidingsinstituut niet vergen dat een volstrekt anders denkende de meest essentiële opleiding gaat leiden. (121)

(verv. gespr. P. Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 5:2)

het gelijke
behandeling:
mag soeverei-
niteit in ei-
gen kring niet
bedreigen

gevaar van
afwijzing v.
discrim. op
alle terrein-
nen: consequen-
tie voor HOI

rede v. Pos

Multatuli:
geen aanhan-
ger van, wel
bewonderaar

typering
Multatuli

Multatuli:
tragisch
figuur

In ieder geval wordt in het nieuwe ontwerp hard geschopt te-
gen bijzondere scholen, die geen discriminatie meer mogen toe-
passen. Maar een chr. school met een vacature waarvoor zich
een humanist aandient gelijk met een gereformeerde doctorandus,
heeft gelijk wanneer het schoolbestuur zegt we laten bijbel-
onderricht liever door een geestverwant geven. Als een blanke
als kellner solliciteert in een Chinees restaurant heeft men
gelijk als men Chinese bediening wil handhaven want dat is
de charme van het bedrijf. Ik zeg te menen dat het probleem vee-
meer zat in het erbij halen van oneigenlijke zaken als bijv.
de homosexualiteit van mensen. Als er volgens Spigt niet meer
gediscrimineerd mag worden op het terrein van godsdienst,
levensovertuiging enz., dan gaat hij daarmee accoord tenzij er
een instituut is met soevereiniteit in eigen kring. Dan gaan
we wezenlijk een bepaald gebied bestrijken. Da r kun je geen
mensen oetolaten die dat gebied niet bestrijken, of in begin-
sel niet kunnen bestrijken. Tielman heeft vreselijk van leer
getr kken in het Handelsblad tegen discriminatie op de trits
geloof, levensovertuiging, sexe, enz. en Spigt dacht: wees nou
voorzichtig want straks komen ze bij het H.O.I. en wil jij
een dominee aanstellen om humanistiek te doceren. Een belijdend
dominee? Hij krijgt en bezorgt moeilijkheden. Denkelijk lopen hier
de meningen van Spigt en Jaap parallel. Daar hadden beide één
mening over.

(samenvatting)
De rede die Spigt noemde over Pos ried hij me voor lezing aan.
De drie fasen der moraal? Dat is de ~~socha~~ van de overtuiging
van Pos als humanist. Spigt vindt het een schitterend artikel.
Het is een essay zoals die geschreven moet worden. Magistraal.
Ik stel vast dat zowel Spigt als Jaap zich tot de aanhangers
van Multatuli rekenden. Ik wil weten of Jaap zich van Multatuli
atheïsme heeft afgekeerd om agnost te worden. Nee zegt Spigt.
Beide wa en trouwens geen 'aanhangers' van Multatuli. Beide
vonden het een verschrikkelijk beeïende man. Hij had een gran-
dioze invloed op de zuivering van de moraal, zuivering van
het denken, in die 19e eeuw, hij was een groot schrijver in
hun ogen, (Spigt werkte meeraan de verzamelde werken Als
Stuiveling en Spigt dan bijv. voor de 7e keer een tekst door-
namen voor correcties, dan moesten ze ophouden, want ze wa-
ren weer aan het lezen geslagen). Spigt dacht van hem: ik
wou dat ik dat geschreven had. Dan behoefde niet veel meer. Dat
is de geboeidheid door de figuur. H-t is een soort vriend-
schap. Maar Spigt was het met 7 van de 10 redeneringen niet
eens. Zijn geouwehoer op taalkundig gebied raakte bijv. kant nogh
wal. Dat had niks met taalkunde te maken. Dat was amateuristisch
ls de pest. Hij was in veel opzichten ook een naïeve man. Hij
wilde politicus zijn maar was het niet. Hij wilde geen schrijver
zijn maar dat was hij in hart en nieren. Hij was gewoon een naïef
man, heeft politieke dwaasheden uitgehaald: hij heeft gesollici-
teerd om Minister van Koloniën te worden, in het kabinet van d
Conservatieven. Ze hebben hem er gewoon tussen genomen, gebrui-
tegen de liberalen. Toen hij niet meer nodig was hebben ze hem
gewoon opzij geschoven. Maar het was een boeiende man, een van
de meest boeiende mannen en dan komt daar nog bij: er is geen
schrijver in Nederland waarvan zo veel is gepubliceerd. Elk
papiertje dat hij ooit heeft beschreven is gepubliceerd, en
het kan de toets der kritiek geheel doorstaan. Het was een
geweldige vent. Wezenlijk een geweldige vent. Helaas heeft het
Tine geen geluk gebracht. Dat is triest. Maar ook daarin is
het een tragische figuur, geen verafschuwde figuur. Hij heeft
er ook voor betaald hoor, voor de hele complicaties met Mimi
en Tine. Na haar dood kwam hij tot de conclusie: ze heeft me
nooit begrepen. Ik ben nooit in staat geweest me begrijpbaar bij
haar te maken. Dat is voor een deel de aanleiding voor zijn doc
geweest. (241)

Multatuli's
liefdesleven:
hij deed maar
en kreeg spijt

(verv. geopr. F. Spigt ASD d.d. 27.9.87 band 5:5)

Tine was bang voor hem en liet hem daarom begaan. Hij overdonderde haar, deed maar. Dat begon hij op een zeker moment beseffen. Ik heb maar gedaan. Dat is in de late jaren 70, late jaren 70, 79, '80, hem erg dwars gaan zitten. Zo nu en dan zinspeelt hij er in zijn brieven op. Tine bewonderde hem en ontzag hem, maar niet van harte, niet enthousiast voor wat hij deed. Ze nam het. En met dat gevoel wat hij op een zeker moment kreeg, besef, heeft hij ermee betaald.

Van Praag:
nooit agnost,
maar altijd
atheïst

Ik zeg naar Van Praag's agnosticisme te willen. Dat is Van Praag nooit geweest zegt Spigt. Hij was een atheïst. Maar geen agressieve, aktieve atheïst. Hij vond het eigenlijk een kwestie die niet zo belangrijk was. Hij geloofde gewoon niet. Maar daar praat je verder niet over. Je doet andere dingen waaruit blijkt vanuit welke grondslagen je werkt. En als je in die grondslagen doordrong, kwam je op het atheïsme terecht. Dan zei hij nou prachtig, je hebt het gezien, maar nou wat ik gedaan heb. Hij vond het niet zo belangrijk. Wel belangrijk, maar als je het eenmaal weet is het verder niet belangrijk. Het was gewoon één van zijn uitgangspunten. Het blijkt duidelijk uit zijn postulaten, dat hij een volstrekt ongelovig mens is. Het

Van Praag
vond dat niet
belangrijk

agnosticisme:
mode-gril

agnosticisme is alleen een modieuze gril. Ik zeg: de wereld is volledig, totaal en dynamisch en toevalig. Er is niet meer een lege stoel. En toeval zegt Spigt. Ik zeg: als je weet dat er geen lege stoel is hoef je geen agnost meer te wezen. Precies, zegt Spigt. Dan is het een modieuze spelletje om nou mee te werken, om een beetje je omgeving te sparen. Maar hij had geen behoefte om 3 keer per dag te zeggen: ik ben atheïst. Ik veronderstel dat hij rekening hield met zijn achterban. Dat liet hij dan zien in de praktijk.

Jaap hield
rekening met
achterban

agnosticisme:
niet in zijn
publicaties
was voor hem
geen punt
evenmin als
religiositeit:
hij was niet
religieus

Ik veronderstel dat hetzelfde verhaal over zijn religiositeit te houden is. Hij was helemaal niet religieus zegt Spigt. Ik zeg dat het in zijn vroege publicaties wel zo lijkt, bijv. Humanisme een Renaissance? Nauwelijks, als je het goed leest, zegt Spigt. Hij is heel vroeg atheïst geweest. Hij vond het helemaal niet belangrijk, er was iets veel positievers. Uitgaande van dat atheïsme, waar je verder niet over moet discussiëren, want het is een indiscutabele zaak, sommigen noemen het agnosticisme als je zegt: het is een indiscutabele zaak, en hij ontzag dan mensen die zeiden: ja maar er is wat. Er is wel wat. Uitstekend, als je maar met me mee doet. Hij vond het geen punt van discussie. Modieuze zaken als agnosticisme is bij hem niet aan te treffen. Ik zeg te vermoeden dat hij zich door mensen liet opporren om hetzij het ene hetzij het andere te laten zien. Nee, zegt Spigt, hij was er wel sterk in om die verschillende nuanceringen van het humanisme, lopende van religieus humanisme tot existentialistisch humanisme, steeds aan te duiden.

Dingen uit-
werken die je
niet beleeft

Ik vraag me af of je dingen kunt uitwerken, die je niet kent, niet beleeft. Je kunt het wel begrijpen zonder dat je het bent. Spigt kan een gereformeerde uitstekend begrijpen zonder het te zijn. Dat zat bij hem voor: de beweging mogelijk maken voor allen die zich humanist achten. Maar er is geen sprake van dat hij dat zelf was. Er zat niets religieus in deze man. Niets. Daar kan Spigt uit heel diepe ervaring spreken. Hij had een moreel élan, een charisma. Dat ligt er pal bij, die begeestering. Dat 'vanuit de rechter-schouder', waar hij zich weleens door liet meevoeren. Hij voelde dat het humanisme dat nodig had, wat warmte, dat symbool heeft hij vaak op aangedrongen. We moesten wat meer symbolen hebben, en wat meer 'liturgie'. Maar het waren allemaal vertolkingen. Dat moesten wij dan zelf maken, dat moet wel origineel zijn. Ik zeg dat een van zijn laatste artikelen daar over ging, een plaats bepleitte voor het religieus humanisme. Daar is hij altijd een voorstander van geweest zegt Spigt. Hij vond dat het kon. Ik zeg dat Schonk Van Praag's religiositeit onwerkkelijk vond. Spigt zegt ook nooit veelgevoel gehad te hebben voor rel. humanisten. (323)

Jaap had
charisme,
moreel elan
en wilde
symboliek en
warmte in
H.V.

(verv. gespr. P.Spigt Asd d.d. 29.9.87 band 5:4)

humanis- Schut kwam met een hele groep religieus humanisten in Amersfoort
n:door Jaap Hij zette niet een rel. humanistisch petje op, maar hij verwel-
elkom gehe- komde ze hartelijk zagt Spigt. Hij vond dat het mogelijk was. Hij
cen opende de deur voor ze.

Spigt en Ik ga over op de staat van besef. Dat is volgens mij geen
Jaap:verschil gemakkelijke positie voor de mens. Ik vraag of dat geen ver-
in optimisme? schil was met van Praag's meer hoopvolle perspectief van de
weinig ver- uitdaging waar de nieuwe mens voor stond. Dat gaf geen ver-
schil schil volgens Spigt. Het is bijna hetzelfde. In Staat van Besef
de nar:de eindigt bepaald in de trant van Van Praag zegt hij. Wat Van
relativering Praag bekoorde was dat Spigt het artikel met de nar besloot.
hoort bij het De nar hoort er bij zegt Spigt. Elk drama heeft een nar. Elke
drama tragiek heeft een nar, het lachen om de gekke dingen, plezier
hebben. Het is niet alleen met een gefronst voorhoofd over de
wereld heenlopen, want het verantwoordelijkheidsgevoel heeft
ook iets tromfantelijks. (hij zegt triomphants). Als je zegt:
ijdelheid: warenjullie ijdel? Ja, door het triomfantelijke gevoel we
door triomf brengen iets tot stand. We weten dat dat vergaat, zoals je
nu weet dat de bejaardentehuizen allemaal in de versukkeling
zitten. Er is van humanisme niet veel over in de bejaarden-
tehuizen, een minimum nog maar, het zijnmeestal verpleegtehuizen
Dat doe je dan in een activiteitenpaviljoen. Begonnen werd met
een gemiddelde leeftijd van 67 jaar, daar werd dan een aktivi-
teitenpaviljoen ingebouwd, met werkplaatsen en apparatuur en
grote bedrijven. Bruijnzeel stuurde vrachtauto's vol edelhout
en dan gingen ze in het Gerhardhuis pakhuizen maken voor kinder-
tehuizen. Maar daar waren ze ook actief genoeg voor. De gemid-
delde leeftijd was 67 jaar. Nu 87. Ze kunnen niet eens meer
in een commissie zitten. De bewonerscommissie kunnen ze niet
bevolken. Ze kunnen de presentielijst niet eens meer tekenen.
Het vergaat ook, maar de trots dat je die duw hebt gegeven,
bracht het weer een stap verder, en dat is natuurlijk het weg-
vallen van al die traditionele zekerheden en veiligheden en
behoedzaamheden, geeft geen zwarte leegte, zoals Sartre meende.
geen zwarte leegte van Het geeft ook de triomfantelijke gevoelens, de trots, de
Sartre menselijke trots. De nar staat voor de relativering. Ik zeg
te denken aan het vervreemdend effect van het feit dat we
ondanks de diepe tegenslagen en betrokkenheid bij de wereld
toch vervreemd in het leven blijven staan, het merkwaardige
feit van je bestaan wordt er niet door verhelderd. Die grond-
ervaring doet iedere opgroeiende jongere op, die zich op 15,
16-jarige leeftijd de vraag stelt:waarom zijn we hier eigenlijk?
Wat is de zin ervan. Het leven kan slechts zin krijgen door
produktivi- produktiviteit. Je bent slechts produktief als je zinvol functi-
teit is hoofd- neert. Zin hebben en zin hebben voor gemeenschap. Die twee
zaak voor samen, is ware produktiviteit. Die is triomfantelijk, die is
zinvol bestaan grandioos. Dat is de hoogste vorm van menselijkheid. Namelijk
zin hebben iets van je uit laten gaan, of dat nu op het niveau is van
een kleuterleidster, of secretaris-generaal van de V.N. Ieder
op zijn niveau:iets van je uit laten gaan. Ik zeg dat het voor
veel mensen w.s. dichterbij huis blijft. Voor kinderen, voor
het buurtje, kan het leven toch ook zinvol zijn van de een.
Daarmee verklein je volgens mij de kloof tussen eigen normen en
die van anderen. Dat is volgens Spigt de dialoog van de zedelijk-
heid ook. Steeds de verificatie, die ook in het probleem van de
zedelijkheid waarheid zit. Verificatie is het wezen. Niet wat ik waardig acht
en verifika- maar wat waardig geacht behoort te worden. Dat ik in een dia-
tie als we- loog met anderen vaststel:dit werkt, dit functioneert tot een-
zen daarvan heid en ontegenstrijdigheid. Voor de zedelijkheid geldt precies
hetzelfde. De verificatie is het wezenlijke. (onderbreking
wegens lege batterij)

voortuitgangs- Ik kom terug op het verschil in voortuitgangsoptimisme van Van
optimisme: Praag versus Spigt. Jaap had dat meer en dat vloeyde uit zijn
Jaap's charis- charisma voort. Er waren meer in het hoofdbestuur die een
ma eigen charisma hadden. Spigt had het op een andere manier. (398)

Jaap:warm
charisma

maatsch.
betekenis van
Jaap:ook
internat.
(....)

legitimatie
verschafft aan
verontacht-
zaamde groep

via geest.
verz. invloed
op leger,
gevangenis

humanisten
werden ge-
maakt en
kregen gevoel
v. eigen-
waarde

mondigheid:
bevorderd

de buitenkerk
mens werd
opgevoed

Stuivering had op een andere manier charisma, maar Jaap had het echt in het warme, waardoor misschien de gedachte aan religiositeit ontstond.

De maatschappelijke betekenis van Jaap is primair dat hij de legitimatie heeft bewerkt, grotendeels door zijn persoonlijke inzet, van het humanisme en de humanisten in de maatschappij. Het aandeel in de beschaving, van onze tijd. Over de hele wereld. Inde I.H.E.U. heeft hij dat ook bewerkt. In Amerika is men anders over humanisten gaan denken. De Amerikaanse vrijdenkers en de Amerikaanse Ethical Union zijn zich humanist gaan noemen. Ze hebben van dat Hollandse humanisme belangrijke dingen overgenomen. Het Amerikaanse Humanist Manifest is voor een deel door hollanders geïnspireerd. Dat is in Engeland zo, dat is in India zo. Hij heeft in maatschappelijk opzicht een legitimatie verschafft aan een verontachtzaamde levensovertuiging, en een aantal verontachtzaamde mensen die een levensovertuiging moesten, heeft hij tot stand gebracht. Door zijn motorische kracht. Dat is wezenlijk zijn maatschappelijke betekenis. Dat valt weer uiteen in alle mogelijke elementen. Hij heeft de funderingen van humanistische overtuigingen vergemakkelijkt, door de promotor te zijn van een opleidingsinstituut, van een humanistisch instituut voor ontwikkelings-samenwerking, radio- en t.v. zendtijd. Dat heeft hij weliswaar laten uitvoeren door zijn medestrijders, medewerkers, maar daardoor heeft hij allemaal op. Dat vond hij nodig. De geestelijke verzorging in het leger, aan mensen die niet tot een geloof behoorden, dat zij een wijkplaats vonden voor hun zorgen. En dat er vanuit de geestelijke verzorging ook toezicht werd uitgeoefend op de bedrijfsleiding, in de verschillende sectoren. Een hum. geest. raadsman, zeker de hoofd-raadsman, had wat te vertellen in Den Haag over het leger, over de instituten van justitie, de ziekenhuizen, een ander beleid. Een beleid dat overeen kwam met humanistische normen. Dat is in grote trekken zijn maatschappelijke betekenis.

In ons land kwam zijn maatschappelijke betekenis neer op het opkomen voor de mondigheid van humanisten. Door ze te scholen en.. Ik zei een andere kant op te willen. Naast de kerkelijke instanties zette hij er soortgelijke naast van humanistische signatuur. Ik vraag me af of mondigheid zich van bovenaf laat organiseren. Spigt zegt dat we zijn betogen niet moeten onderschatten. Zowel op papier als mondeling als via de ether het:frapper toujours, het uiteenzetten wat ons bezig houdt. Uiteenzetten wat humanisten het wezenlijke der dingen achten. Het motiveert enorm. Je houdt de zaak gaande, het slaapt niet in zeg ik. Volgens de beroemde formule van Kant: de mondigheid bevorderen. Zodat mensen er in bedrijven voor uitkomen: ik ben humanist. Ik werp tegen dat een mens dan al mondig was, alleen er nu vooruit komt. Jaap zette het vage gevoel van ik geloof helemaal niet in een God om in: ik ben humanist. In het diepst wezen daarvan staat een positieve levensovertuiging, die al zijn maatschappelijke plichten op zedelijk niveau volvoert. Daar ben ik. Ik zeg dat het verhaal is van de mondig geworden buitenkerkelijke, die zich niet meer aan de kant laat schuiven. Ja, maar die mondigheid is bevordert door activiteiten van Jaap en zijn vrienden zegt Spigt. Hij heeft ze opgevoed. Hij heeft ze een gevoel van trots gegeven. Hij heeft er voor gezorgd dat ze voor hun rechten gingen staan. Aanvankelijk lieten ze zich duwen. Zoals in het leger: de katholieken links, de protestanten rechts en de rest kamers schoon maken. Die twee kunnen naar de kerk en julliegaan kamers schoon maken. Want je bent niks. Nu was het ik ben humanist meneer. Ze wisten zich gestut en gesteund door een opvoeding die ze gekregen hadden in mondigheid. Uitkomen voor je overtuiging, die overtuiging is doordacht. Vroeger was die vaag, fragmentarisch, een bestje negatief. (464)

Van Praag
correspon-
deerde met
iedereen om
aan de weet
te komen wat
ze dachten

debat v.'59

gevolg daar-
van: instem-
ming?
de radio-
uitz. moesten
perfect zijn

voorbeeld:
Tinbergen
kon hij een
beroep op
doen

door contacten
had hij zo een
bestuur com-
plect
verdwenen
corr.

pers.vriend-
schap Spigt-
Jaap: op be-
zoek en zake-
lijk

1917. Geogr. Tijdschr. 42.3.31. 21.3.31. 21.3.31. 21.3.31.
Voorheen was het: ik ben niks, en nu was het positief. Nu was het meneer ik ben humanist. Dat is een belangrijk deel van Jaap's maatschappelijke betekenis: een humanist is niet niks, en daar was hij een belangrijke promotor van. Ik zeg dat ik als een van zijn belangrijkste verdiensten zie dat hij de buitenkerkelijke tot een gelijkwaardige van de godsdienstige maakte. Ja, zegt Spigt: goed funderen en niet uit de weg gaan. Dat is zijn grote betekenis. Spigt benadrukt volgens mij de motiverende kracht van zijn werk. Hij was ook sterk op het vlak van de ontmoetingen der overtuigingen. Hij correspondeerde met alle mogelijke figuren uit andere levensovertuigingen en Godsdiensten. Met Schillebeeckx, met Berkhof, met zoveel. Waar maar interessante mensen zaten om mee te corresponderen. Om aan de weet te komen wat ze werkelijk denken. Laten zien dat het humanisme een volwaardige levensovertuiging is. Hij was er trots op dat er gezegd werd: Van Praag heeft bij ons in Nijmegen een aantal gastcolleges gegeven, en Bonger ook, en dat was zo! Dat mocht er wezen. Ik zeg dat het Thaumasia-debat in 1959 werd gehouden. Maar zeg ik, je hoefde Schillebeeckx niet te vertellen wat het humanisme was want daar wist hij alles van. Niet het buiten-kerkelijke humanisme. Jaap kreeg daarin een medestander. Hij zocht in alle kringen gesprekspartners. Het zoeken van de dialoog. Het gevolg daarvan was dat Spigt van links naar rechts in de Tweede Kamer ontmoette instemming met de uitzendingen. De mensen begrepen het, hadden er respect voor. Daarom zei Jaap ook altijd: de radio-uitzendingen moeten perfect zijn. Daar kun je niet hard genoeg aan werken. Dat was het visitekaartje merk ik op. Maar ook: het moest minstens zo goed als van anderen. Hij correspondeerde met de duivel en zijn ouwemoer. Met Tinbergen heeft hij ook correspondenties gehad, en hem bij dingen betrokken. Hij kende ook iedereen in Nederland. Als de redactie van Rekenschap een nummer uitbracht over bijv. ontwikkelingssamenwerking, dan zei Jaap: ik zal Tinberge eens opbellen. Die moet een stuk schrijven. Prompt kreeg hij een prachtig stuk. Zo met het ballpointje geschreven van Tinbergen. Dat had hij tussen twee reizen door geschreven. Ergens op een vliegveld. Hij had van Jaap gehoord dat het moest gebeuren, nou dan deed hij het. Dat gold ook voor Mansholt en anderen. Hij belde ze op, het kwam in orde. Door de voortdurende dialoog met allemaal per brief en mondeling en overal moeten en overal verschijnen, zich presenteren en het woord voeren, en respect afdwingen. Hij had zo een bestuur bij elkaar. Als bijvoorbeeld het H.I.V.C.S. moest worden opgericht dan zorgde hij er voor dat de namen op tafel kwamen en de mensen zich bereid verklaarden. Hij had een schat aan correspondentie. Een stuk van zijn archief heeft hij eens aan het centraal bureau overgedragen. Dat moet zoek geraakt zijn daar, of vermorst. Door een of andere rare bibliothecaris. Daar heeft hij weleens over getreurd. Het is in het ongerede. Er is een vent bezig geweest een heleboel op te ruimen. Er is misschien iets van over, maar uit de latere jaren moet het nog bij hem thuis zijn. Mart weet vermoedelijk wel waar het gelaten is. Daar moeten belangrijke brieven tussen zitten volgens Spigt. Hij gebruikte elke brief om ook nog wat belangrijks te zeggen. Ik vraag naar de persoonlijke vriendschap tussen Spigt en Van Praag. Vriendschap kun je het niet noemen. Daar hadden beide het te druk voor. Bovendien woonden ze teveel uit elkaar (Voorburg en Amsterdam) om even bij elkaar naar binnen te lopen. Spigt woonde toen op zijn huidige adres. Met Jan Brandt Corstius had Jaap een jeugdvriendschap en met hem brachten ze wel de vakanties door. Ze spraken elkaar wel regelmatig met de vrouwen erbij. Op visite bij elkaar. Een in de maanden. Dan werden er heel wat zakelijke dingen ook besproken. (536)

Jan B.C.:
voorn. tijdens
vakanties
contact

Jaap:altijd
aan het werk

zelfmoord
Judith

de zondag-
middagwande-
ling

crematie
Judith

Jaap wist
persoonlijk
leven en werk
niet te ver-
binden

zedelijkheid
bestaat door
tijdelijkheid

(verv. gespr. P.Spigt Asd d.d.29.9.87 band 5:3)

Er werd ook gebruik van gemaakt om even bij te praten over Verbonds-zaken. Bepaalde dingen bracht hij dan meestal ter sprake. Hij was een te bezet man om makkelijk persoonlijke mee om te gaan. Spigt heeft de indruk dat hij met Jan Brandt Corstius hoofdzakelijk tijdens de gez. vakanties dicht bij hem zat. Door het jaar heen was er volgens hem niet zoveel persoonlijk contact tussen beide, omdat beide het druk hadden, de ene met z'n Universiteit en de ander met zijn baan en het H.V. Jaap was altijd aan het werk. Zijn kinderen hebben het niet zo leuk gehad. Zijn zoon Wouter heeft bijv. gezegd: ik heb van mijn vader eigenlijk altijd alleen maar de kruin gezien, als hij achter zijn bureau zat, te werken. Hij werkte altijd. Een van zijn dochters heeft zelfmoord gepleegd en dat is een tragische zaak geweest met name daarvoor, dat zij in uiterste nood naar huis belde en met haar vader wilde praten, en dat zij hun vaste zondagmiddagwandelingetje door het bos er niet voor wilden afgelasten. Dat is heel tragisch. Spigt heeft de indruk dat de kinderen hem alle maal wat te verwijten hebben. Dat hebben kinderen van een groot vader wel veel. Dat heeft hij ook wel beseft. Bij de crematie van de dochter zou Spigt de toespraak bij de baar doen. Dat heeft hem geweldige moeite gekost, om daar een zinnig verhaal te houden. Maar zijn overtuiging heeft hij dat toch wel gehouden. Onder het spreken zag Spigt hem duidelijk zitten. Met een hoofd alsof er een emmer water over was uitgestort, zo braken de tranen hem uit, omdat Spigt zinspeelde op dat tragisch effect van het zo actief bezig zijn met maatschappelijke betekenis, en levensbesch. betekenis. Dat is een aspect van zijn leven dat niet zo voorop staat maar toch wel heel wezenlijk is. Dat midden heeft hij nooit gevonden. Allemaal had je dat als je het druk had met dat soort creatieve dingen, allemaal hadden ze een baan, Maar Van Praag slaagde er slecht in een midden te vinden tussen de dingen die hij moest doen, zijn baan het Verbond en zijn gezin. Dat lukte hem slecht. Ik zeg dat er een frappante overeenkomst is met zijn denken over de dood. Hij is er nooit in geslaagd de dood een plaats in het leven te geven, anders dan wat Leo Polak er in 1928 over schreef. Wat Leo Polak in 'le sens de la mort' formuleert: het leven heeft pas zin door de tijdelijkheid. Als het leven eeuwig duurde dan heeft geen enkele daad zo verschrikkelijk veel betekenis. Je kunt iets misdoen, je wangedragen, en je hebt nog eeuwig de tijd om dat weer goed te maken. Bij de tijdelijkheid van het leven is elke daad van belang. Wees er attent op dat je van elke minuut gebruik maakt, om openheid te bewaren. Om te doen wat er gedaan behoort te worden. De zedelijkheid wordt pas door de tijdelijkheid van het leven gefundeerd. De zedelijkheid heeft pas zijn betekenis en zijn mogelijkheid door de tijdelijkheid. Een onzedelijke daad kan door de eeuwigheid altijd weer gecompenseerd worden, door de tijdelijkheid niet. Daardoor krijgt het zijn volle betekenis.

Einde band 5

Jaap had het voortleven (ideol.onsterfelijkheid) niet uitgewerkt

Stuiveling: kritiek op Polak

idee van doorlopende creativiteit: door zwart-witte van Jaap niet uitgewerkt
black-out van Jaap:geen uitleg van gegeven

Jaap rekende op z'n na-leven

Jaap:bekend in kleine kring maar voortlevend in instituties (en sfeer)

black-out: geen toelichting

Ik zeg dat er meer te zeggen was geweest over het punt dat je als je het in het leven goed deed, na het leven kan voortbestaan. De ideologische onsterfelijkheid. Dat zag Jaap niet volgens mij. Polak heeft er wel over gesproken volgens Spigt. Hij sprak van het voortleven van de goede daad. Stuiveling heeft daar een discussie over gehad, heel spitsvondig, maar volgens Spigt verschrikkelijk dom. Ergens heeft Stuiveling in een stuk over Leo Polak daar kritiek op geleverd. Dat staat in een van de vroegere nummers van Rekenschap. (Rekenschap, okt. '54 97 e.v.) Spitsvondig maar dom volgens Spigt. Ook de eindigheid van de goede daad, de logica daarin, dat een goede daad ook op alle mogelijke manieren kan uitwerken, dat helemaal niet gezegd is dat die doorwerken. Muggezifterij volgens Spigt. Polak heeft de onsterfelijkheid voorgesteld als een doorwerking door de herinnering, door de kracht van zo'n energie wel behandeld. Daar voelt Spigt wel wat voor, al heeft het niet zoveel betekenis. Tenslotte: als de dood er is ben jij er niet en ben jij er dan is de dood er niet. Dus het besef daarvan is weg. Ik zeg dat je met het absolute begrip dood niet zoveel kunt en dat Van Praag daarin naar mijn gevoel wel gelijk heeft. Maar de doorlopende creativiteit, de doorlopende resultaten van een creatief leven. Daar was volgens mij meer over te zeggen geweest. Dat heeft hij laten liggen. Ja zegt Spigt. Dat is volgens mij het zwart-witte van Van Praag. Spigt vermoedt dat hij er niet over praatte, maar er wel aan dacht. In de vroege tijd dat Spigt erin zat, is er een hoofdbestuursvergadering geweest waar Jaap op een zeker moment niet goed werd, aan tafel. Dat hij met zijn hoofd op de tafel viel en een black-out had. Hij werkte ontzettend hard en daar schreven ze het aan toe. Toen zeiden ze tegen hem dat hij het wat kalmer aan moest gaan doen. Verdomme, dit is overspanning hè, dit is overtrekken. Hij zei iets in de geest van de spreuk van Domela Nieuwenhuis: ik mag tenonder gaan als ik maar iets goeds gedaan heb, als ik maar iets teweeg gebracht heb. Dat is wel typisch voor Jaap. Ik zeg dat dat voor hem zelf wel gold. Spigt is er van overtuigd dat hij rekende op zijn na-leven. Hij was van mening dat wat hij deed tot in lengte van jaren gevolgen zou hebben, in gunstige zin. Ik zeg het opmerkelijk te vinden dat bij Jaap's overlijden al meteen werd gesproken over Van Praag als een mogelijke erflater van de beschaving. Het werpt een bepaald licht op de betrokkenen en er werd volgens mij misschien voorbij gegaan aan het feit dat hij maar in kleine kring bekend is geworden en gebleven. Wel gebleven, maar volgens mij wel in kleine kring. Spigt zegt dat hij voortleeft in de instituten die hij heeft teweeg gebracht, de organisaties. Maar als de generatie die hem gekend heeft er niet meer is, dan zal er nooit meer over gepraat worden. Wel over de instituten en dat stond voorop. Dat was een objectiverende visie die hij had. Hij maakte het los van zijn subject. Dat terugtreden van het subject had hij heel sterk. Niet alleen de instituten, ook de sfeer moest voortbestaan. Naast de materiële dingen ook de immateriële dingen: de sfeer, de geest, de mentaliteit. Daar heeft hij een duwtje aan gegeven. Daarbij trad het subjectieve wat terug. Het objectieve was voor hem een punt van belang. Ik wil weten wanneer die 'black-out' was. Dat weet Spigt niet meer. Wat er met hem aan de hand was liet hij niet napluizen. Als je zou zeggen: Jaap wat is er aan de hand, heb je moeilijkheden gehad, dan zou hij zeggen: volgende agenda-punt. Dat schermde hij helemaal af. Dat soort dingen vond hij niet belangrijk. Zoals hij zei: het is niet zo belangrijk, de zaak is belangrijk. Het komt er niet zo erg op aan, hoe lang je leeft, maar hoe je leeft. Ik wil weten of in de vriendschap Spigt Van Praag het persoonlijke element wel aan bod kwam. Matig volgens Spigt. (123)